

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Кафедра міжнародних комунікацій та політичного аналізу

На правах рукопису

КОЗЯР ЄЛІЗАВЕТА ОЛЕКСАНДРІВНА

ЕКСТРЕМІЗМ ТА РАДИКАЛІЗМ ЯК ВИКЛИК ЄВРОПІ

Спеціальність 291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії»

Освітньо-професійна програма «Міжнародна інформація
та суспільні комунікації»

Робота на здобуття освітнього ступеня «магістр»

Науковий керівник:

КАРПЧУК НАТАЛІЯ ПЕТРІВНА

доктор політичних наук, професор кафедри
міжнародних комунікацій
та політичного аналізу

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № _____

засідання кафедри _____

від _____ 20__р

Завідувач кафедри _____

ЛУЦЬК – 2024

АНОТАЦІЯ

Козяр Є. О. Екстремізм та радикалізм як виклик Європі

Магістерська робота на здобуття ступеня «магістр» за спеціальністю 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії». Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2024.

У магістерській роботі досліджується серйозна загроза, яку становить явище екстремізму та радикалізації для безпеки Європейського Союзу. Проаналізовано методи поширення екстремістських ідей через Інтернет, інформаційні платформи та політичні партії, особливо крайніх поглядів. Висвітлено незаконні зв'язки європейських радикальних партій з Росією, які спрямовані на дестабілізацію демократичної політики Європи. Проаналізовано радикальні релігійні угруповання, їхню загрозу для цивільного населення та інфраструктури. Особливу увагу приділено стратегіям та ініціативам ЄС по боротьбі з екстремізмом та радикалізацією за допомогою превентивних заходів, освітніх проєктів та програм реабілітації.

Актуальність дослідження полягає у зростанні загрози радикалізації, вона активно поширюється через Інтернет та соціальні мережі, стає одним із ключових каналів впливу на свідомість молоді та вразливих верств населення. Через Інтернет екстремісти поширюють свою ідеологію, організовують мережу підтримки та вербують «новачків» Це дуже впливає на соціальну та політичну безпеку в Європі, створює виклик для ЄС та національних урядів.

Об'єкт дослідження – екстремізм та радикалізм як безпекові виклики.

Предмет дослідження – екстремізм та радикалізм як виклики безпеці Європи.

Ключові слова: екстремізм, радикалізм, Європейський Союз, Інтернет-радикалізація, ультраправі партії, інформаційна безпека, міжнародна співпраця, екстремістські рухи.

ABSTRACT

Koziar E.O. Extremism and Radicalism as a Challenge to Europe. Master's thesis for the degree of «Master» in specialty 291 «International Relations, Social Communications, and Regional Studies» Lesya Ukrainka Volyn National University, 2024.

This master's thesis examines the significant threat posed by extremism and radicalization to the security of the European Union. It analyzes the methods of spreading extremist ideas through the Internet, information platforms, and political parties, particularly those with extreme ideologies. The study highlights illegal connections between European radical parties and Russia, aimed at destabilizing Europe's democratic politics. It also explores radical religious groups, their threats to civilian populations, and critical infrastructure. Special attention is given to the strategies and initiatives of the EU to combat extremism and radicalization through preventive measures, educational projects, and rehabilitation programs.

The relevance of the study lies in the growing threat of radicalization, which is actively spreading through the Internet and social networks, becoming one of the key channels of influence on the consciousness of youth and vulnerable segments of the population. Through the Internet, extremists disseminate their ideology, organize support networks, and recruit «newcomers». This significantly affects social and political security in Europe, posing a challenge for the EU and national governments.

Object of the study – extremism and radicalism as security challenges.

Subject of the study – extremism and radicalism as challenges to Europe's security.

Keywords: extremism, radicalism, European Union, Internet radicalization, far-right parties information security, international cooperation, extremist movements.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Екстремізм та радикалізм як виклики безпеці.....	7
1.2. Інформаційна складова екстремізму й радикалізму.....	12
РОЗДІЛ 2. ПОШИРЕННЯ ІДЕЙ РАДИКАЛІЗМУ Й ЕКСТРЕМІЗМУ В ЄВРОПІ	
2.1. Радикальні партії та екстремістські групи в Європі.....	20
2.2. Зв'язки між радикальними партіями Європи та РФ.....	26
2.3. Пропаганда ісламського радикалізму та вербування європейських меншин.....	35
РОЗДІЛ 3. ЄВРОПЕЙСЬКА ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ ЕКСТРЕМІЗМУ Й РАДИКАЛІЗМУ	
3.1. Стратегії Європейського Союзу та національних урядів у боротьбі з радикалізмом і екстремізмом.....	45
3.2. Міжнародна співпраця у боротьбі з екстремізмом і радикалізмом.....	51
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61

ВСТУП

За останні десять років екстремізм і радикалізм стали головною загрозою для демократичного суспільства в Європі. Їх підживлюють соціальна напруга, міграція та використання новітніх технологій для поширення екстремістської пропаганди. Феномен екстремізму в Інтернеті викликає велике занепокоєння в європейських країнах, оскільки швидкість і масштаби поширення екстремістських ідей та вербування «новачків» через соціальні мережі ускладнюють боротьбу з ним. Політичні, соціальні та економічні кризи, які супроводжують сучасний світ, сприяють активізації екстремістських партій і рухів, які підривають європейську стабільність, особливо через втручання зовнішніх сил, які використовують екстремістські структури для дестабілізації регіону. Вивчення механізмів поширення екстремістських ідей і пропаганди, особливо через Інтернет, та оцінка ефективності європейських стратегій протидії цим викликам є важливим кроком до формування нових підходів до захисту демократичних цінностей і громадянських свобод.

Актуальність теми: активне зростання відсотку радикальних партій в політичній системі Європейського союзу підвищує загрозу поширення крайніх ідеологій серед суспільства, та втручання іноземних держав, що в свою чергу, вносить дестабілізацію в регіоні та загрозу демократії. Ще більш актуальною загрозою зараз є онлайн-радикалізація, яку важко відстежити та запобігти поширенню.

Мета дослідження – дослідити причини та наслідки радикалізму та екстремізму в Європі, оцінити сучасні стратегії протидії.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання:**

- окреслити теоретичні засади радикалізму та екстремізму і їхній взаємозв'язок;
- дослідити інформаційну складову радикалізму й екстремізму;

- з'ясувати наявність радикальних й екстремістських партій/груп у ЄС та їх потенційні зв'язки з Росією;
- дослідити вплив екстремістських релігійних рухів на мусульманські меншини ЄС;
- розглянути стратегії ЄС і урядів спрямованих проти екстремізму та радикалізму;
- визначити переваги міжнародного співробітництва у сфері протидії екстремізму.

Об'єкт дослідження – екстремізм та радикалізм як безпекові виклики.

Предмет дослідження – екстремізм та радикалізм як виклики безпеці Європи.

Практичне значення результати дослідження можуть використовуватися в написанні наукових робіт здобувачів освіти та у викладання таких ОК як «Аналіз регіональної безпеки», «Міжнародні комунікації в умовах конфліктів», «Медіа в сучасних конфліктах».

Апробація результатів та публікації. Козяр Є.О. Пропаганда ісламського екстремізму в Європі. Стратегічні комунікації в контексті безпекової політики: європейський і глобальний рівні: матеріали інтернет-конференції / (16 травня 2024 року) за заг. ред. Н. Карпчук. - Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки, 2024. 137 с - С. 78-83

Козяр Є. О. Екстремізм та радикалізм як виклик країнам Європи. Матеріали III Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (м. Луцьк, 15 листопада 2023 р.) / укладачі: С. Кулик; О. Борисюк (технічна підтримка). Луцьк, Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2024. 298 с. - С. 55-58, PDF-формат; мережеве видання; інституційний репозитарій.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи 70 сторінок, 67 позицій у списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Екстремізм та радикалізм як виклики безпеці

Радикалізм і екстремізм у Європейському Союзі розглядаються як серйозні загрози, що здатні підірвати безпеку, демократичні цінності та права людини. Радикалізм - це політична або соціальна позиція, яка прагне до фундаментальних і докорінних змін у суспільстві, системі управління чи економічній структурі [57]. Радикали виступають за кардинальні реформи або повне переосмислення існуючих порядків, вважаючи, що помірні або поступові зміни є недостатніми. Відмінною рисою радикалізму є готовність до глибоких перетворень у короткі терміни, часто з використанням нетрадиційних методів.

Радикальні партії – це політичні організації, які прагнуть значних і часто швидких змін у суспільстві, політиці або економіці. В основному вони можуть бути лівими чи правими і зазвичай виступають проти існуючої системи, пропонуючи альтернативні підходи або ідеології [21].

Радикалізм має різні ідеологічні напрямки, зокрема, для ліворадикальних партій можуть бути ліві радикальної ідеології, що включають комунізм, соціалізм, анархізм, зелений радикалізм та інші ідеї, спрямовані на боротьбу з капіталізмом і створення соціально справедливого суспільства. Для праворадикальних партій – це напрямки правого радикального спектру, що включають націоналізм, консерватизм та інші течії, які зосереджуються на національних інтересах, традиційних цінностях і можуть мати антимиграційні або антиглобалістичні погляди. Окремо, можна відзначити, популістські рухи, які об'єднують як ліві, так і праві погляди і використовують риторику «народу проти еліт», прагнучи захищати «простих людей». До них також відносяться антиглобалісти, які виступають проти глобалізації, часто критикуючи міжнародні організації та транснаціональні корпорації [33].

Політичні рухи на крайніх позиціях, такі як ультраправі та ультраліві, відзначаються радикальними поглядами та готовністю застосовувати недемократичні засоби.

Ультраправі партії часто ґрунтуються на таких ідеях, як націоналізм, ксенофобія, антиміграція, авторитаризм і консерватизм. Вони можуть виступати проти ліберальних цінностей, наприклад, прав меншин, глобалізації, проти міжнародних організацій, таких як ЄС та НАТО. Схильні до підтримки сильного уряду, який контролює суспільство й економіку. Прагнуть посилити роль національної ідентичності та часто закликають до обмеження прав іноземців. Прикладами ультраправих рухів можуть бути неофашистські чи неонацистські організації, які часто застосовують радикальну риторику або методи боротьби [47].

Ультраліві партії виступають за радикальні зміни в соціально-економічній структурі суспільства, орієнтуючись на ідеї соціальної рівності та колективної власності. Вони прагнуть до значного зменшення впливу приватного капіталу, а в деяких випадках - навіть ліквідації класових відмінностей.

Основні риси ультралівих партій: [47]

- соціальна рівність,
- анти капіталізм,
- революційні методи,
- інтернаціоналізм.

До ультралівих партій часто належать радикальні соціалістичні, анархістські чи комуністичні рухи, які виступають проти капіталізму та нерівності. Хоча ці партії мають протилежні ідеології, вони мають і деякі спільні риси. Обидві групи вимагають кардинальних змін, критикують політичний істеблішмент та іноді готові до застосування недемократичних методів, щоб досягти свої цілі. Ультраправі та ультраліві партії зазвичай знаходяться на політичній периферії, але інколи їхні ідеї можуть приваблювати частину населення, незадоволеного існуючим порядком [65].

Мережа інформування про радикалізацію не приділила особливої уваги своєму робочому визначенню радикалізації, але в деяких публікаціях можна знайти, що це процес, через який особа починає приймати екстремістські політичні, соціальні чи релігійні ідеї та прагнення, які потім служать відмові від різноманітності, толерантності та свободи вибору, а також узаконюють порушення верховенства права та використання насильства щодо власності та людей [58].

У ЄС радикалізацію розуміють як фазовий комплексний процес, коли індивід чи група переймає радикальну ідеологію чи вірування, які приймають, використовують чи ставляться поблажливо до насилля, включно з актами тероризму, для досягнення специфічних політичних чи ідеологічних цілей. Інтернет і соціальні медіа надають таким групам та їхнім симпатикам нові можливості мобілізації й комунікації [1].

Концепція радикалізації відіграє ключову роль у стратегіях запобігання тероризму. Її основна ідея полягає в тому, що насильницький екстремізм і терористичні акти є наслідком складного процесу радикалізації, який відбувається на індивідуальному або груповому рівнях. Цей процес поступово формує у людини переконання, які виправдовують використання насильства з політичною метою та формують готовність до дій, що виходять за межі моральних і правових норм.

Радикалізація часто починається з певних умов, які стимулюють зростання екстремістських ідей. Її «корінні причини» включають соціально-економічні проблеми, такі як бідність, відсутність можливостей або нерівність, а також демографічні фактори, ідеологічний тиск і навіть особисті психологічні характеристики. Однак варто зазначити, що жоден з цих факторів не є самостійно достатнім або обов'язковим для виникнення радикалізації[31].

Існує чимало дебатів щодо того, які саме фактори мають найбільший вплив. Наприклад, групова солідарність і соціальні зв'язки часто вважаються ключовими соціологічними причинами, проте вони не пояснюють дії індивідуальних екстремістів, які діють без підтримки групи. У підсумку, є

загальна згода в науковій спільноті про те, що радикалізація є багатограним явищем, яке не має єдиної чіткої причини. Це вимагає комплексного підходу, що враховує взаємодію різних чинників та їхній вплив у конкретних обставинах. Кінцем процесу радикалізації є – можливо, але не обов'язково насильницький екстремізм, який на практиці та в літературі часто є синонімом тероризму [24].

Процес, що поєднує першопричини та можливі наслідки насильницького екстремізму, моделювався різними способами. Однією з найвідоміших є модель сходів Ф. Могаддама [55]. Однак існує багато варіантів і адаптацій. Навіть у таких моделях часто незрозуміло, що спричиняє перехід від одного кроку чи фази до наступної. Тим не менш, майже одностайно погоджено, що процес радикалізації може зупинитися сам по собі на будь-якій стадії і не обов'язково призводить до насильницького екстремізму чи тероризму.

У той же час екстремізм розглядається як ідеологічна позиція, що супроводжується поляризованим світоглядом, глибокою недовірою до державних інституцій і неприйняттям демократичних процесів прийняття рішень. Важливо зазначити, що екстремізм також характеризується узаконенням насильницьких дій як засобу досягнення мети. Окрім того, існує інше доповнююче визначення екстремізму, яке підкреслює його прихильність до крайніх політичних, релігійних або ідеологічних поглядів і готовність використовувати радикальні чи навіть незаконні методи [14].

Однією з найсерйозніших характеристик екстремізму є нетерпимість до альтернативних поглядів, що нерідко супроводжується прагненням повного придушення або знищення інших точок зору. У порівнянні з радикалізмом, який може залишатися на рівні ідей і допускає ненасильницькі форми вираження, екстремісти виправдовують і активно застосовують насильство, що загрожує соціальній стабільності. Також вони можуть організовувати теракти, захоплювати заручників, насаджувати свою ідеологію та вербувати до своїх лав. Екстремісти відкидають будь-які форми переговорів чи демократичних механізмів, вважаючи, що лише повна реалізація їхніх поглядів є прийнятною.

Екстремістські ідеології відкидають демократичні принципи, такі як свобода слова, рівність та права людини. Вони часто виступають за авторитарні або тоталітарні режими, які могли б повністю реалізувати їхні ідеали. Екстремісти зазвичай зображують своїх супротивників (політичних, соціальних або релігійних) як ворогів, які загрожують їхній спільноті або нації [3].

Екстремізм за формою може бути політичний, релігійний та соціальний.

Зокрема, політичний екстремізм – пов'язаний із крайніми політичними ідеологіями, такими як фашизм, комунізм або ультра націоналізм [30]. Наприклад, політичні екстремісти можуть прагнути повалення уряду або повного знищення існуючого суспільного ладу. Релігійний екстремізм - стосується радикальних релігійних рухів, які використовують релігію для виправдання насильства або ненависті до інших віровизнань. Прикладами можуть бути терористичні організації, які діють на основі релігійної ідеології - Ісламська держава (ІД). Соціальний екстремізм – виявляється в крайніх формах соціальних поглядів, наприклад, в ідеях расової переваги чи антисемітизму, що часто супроводжується насильницькими діями проти окремих груп населення.

Екстремізм становить серйозну загрозу для стабільності суспільства та безпеки держави. Він сприяє розпалюванню ненависті, соціальних конфліктів, дискримінації та насильства. В умовах політичної нестабільності екстремістські групи можуть посилювати свій вплив, дестабілізуючи ситуацію й провокуючи радикальні зміни через насильницькі методи [25].

Схожість між термінами радикалізму та екстремізму полягає в прагненні до зміни статус-кво чи прийняття нестандартних поглядів. Однак відмінність полягає в тому, що радикалізм може залишатися на рівні ідей та переконань, тоді як екстремізм включає фізичні або насильницькі методи для досягнення своїх цілей. Обидва поняття часто взаємодіють, де радикальні погляди можуть слугувати підґрунтям для виникнення екстремізму [46].

Цей процес може виникати внаслідок різних факторів, таких як економічні труднощі, політичні конфлікти, соціальна нерівність чи етнічні напруги. Радикальні погляди можуть слугувати каталізатором для переходу від

радикалізму до екстремізму, де приймаються рішення використовувати насильство чи інші радикальні методи для досягнення своєї мети та цілей. Обидві групи прагнуть змін, але екстремісти зазвичай виступають за негайні та жорсткі зміни, не враховуючи моральних або правових обмежень [48].

Отже, екстремізм – це радикалізм у крайній формі, що зазвичай пов'язаний із готовністю до насильства та відмовою від будь-яких компромісів або законних шляхів досягнення мети. Узагальнюючи, можна сказати, що радикалізм і екстремізм становлять серйозні виклики безпеці як на національному, так і міжнародному рівнях. Вони мають здатність дестабілізувати суспільства, підриваючи демократичні цінності та права людини.

1.2. Інформаційна складова екстремізму та радикалізму

Радикалізація в Інтернеті стала ключовою проблемою сучасного суспільства. Політики та засоби масової інформації часто розглядають це як процес, у якому люди взаємодіють із контентом в Інтернеті та зрештою стають радикальними, приймаючи крайні переконання або вчиняючи насильство.

Онлайн-радикалізація неодноразово була виділена політиками як ключова проблема. Основні європейські інституції, такі як Рада Європи, Європейська комісія, Європол, та Організація з безпеки і співробітництва в Європі, акцентували увагу на ній як на загрозі безпеці. У 2017 році президент Франції Еммануель Макрон та колишній прем'єр Великої Британії Тереза Мей створили спільний «Франко-Британський план дій» для боротьби з онлайн-радикалізацією. Цю проблему також було підкреслено урядом США, ФБР та колишнім Генеральним секретарем ООН Пан Гі Муном [45].

Найвищий рівень занепокоєння цією проблемою спостерігався в середині 2010-х років, коли понад 50 000 людей з різних країн світу поїхали, щоб приєднатися до так званої «Ісламської держави» (ІД) у Сирії, Іраку та інших країнах. Високоякісна «голлівудська» пропаганда, яка поширювалася через

Інтернет, стала критичним фактором успіху їхнього вербування. Проте в останні роки спостерігається зростання онлайн-присутності кількох інших рухів [13].

Контент правого екстремістського спрямування зростає в Інтернеті, наближаючи глобальну Інтернет-аудиторію в 4 мільярди людей до насильницької ідеології, яка розмиває цінності, на яких ґрунтується демократичне суспільство, солідарність, рівність і свобода [50].

Загалом у способах діяльності екстремістських груп в Інтернеті є багато спільного. Вони розгортають чітку стратегію радикалізації та вербування осіб, поширюючи пропаганду, щоб продати свої ідеї новим учасникам, перш ніж сприяти процесу радикалізації, залучаючи нових членів у закриті спільноти та виховуючи цих осіб шляхом прямої взаємодії. Ця динаміка є спільним як для ісламістських, так і для крайніх груп.

Проте існує декілька аспектів, які роблять крайніх правих унікальними. Один із прикладів (який спостерігається також у ісламістських спільнотах, хоча й у значно меншому масштабі) – це створення альтернативних соціальних медіа платформ, орієнтованих спеціально на ультраправі спільноти. Такі платформи, як Gab.ai, що функціонують подібно до Twitter (X), дозволяють екстремістським спільнотам процвітати, спілкуючись у спосіб, який призвів би до їх блокування на основних платформах .[49]

Ще одна сфера, де стратегія крайніх правих, здається, просувається вперед – це застосування тактик, подібних до тих, які використовують державні підрозділи з дезінформації. Це ми бачили на виборах у Німеччині, коли високоорганізовані мережі тролів активно координували свої дії для поширення матеріалів, спрямованих на дискредитацію політичних опонентів і радикалізацію громадян, намагаючись підвищити підтримку партії «Альтернатива для Німеччини» (AfD) на виборах [51].

Екстремістські організації використовують соціальні медіа для власних цілей, користуючись особистою інформацією потенційних новобранців, доступною в Інтернеті, щоб нагодувати вразливих користувачів ретельно підбраною інформаційною дією, яка апелює до їх «гуманітарного чи

морального імперативу, ідеології та ідентичності». У поєднанні з алгоритмами, які використовуються онлайн-платформами, розробленими для того, щоб зацікавити користувача, ця техніка створює навколо користувача «камеру відлуння» та полегшує перехід до екстремістів, покладаючись на емоційні реакції, а не на логіку чи здоровий глузд. Вербувальники також зв'язуються із запропонованими «друзями/зв'язками» та беруть участь у онлайн-форумах, групах або дискусіях, щоб або знайти однодумців, або поділитися своїми радикальними ідеологіями [50].

Щодо поширення контенту, насильницькі екстремістські групи, такі як ІД і Аль-Каїда, а також пов'язані з ними організації, покладаються на людські та нелюдські акаунти в соціальних мережах для поширення великої кількості пропаганди. У той час як група дуже активних користувачів, які поширюють контент за підтримки інших людей, управляє людськими акантами. Нелюдські акаунти представляють собою «соціальних ботів» або алгоритми, що імітують людську поведінку та здатні створювати новий контент і взаємодіяти з людьми. Хоча вищезазначені методи сприяли початковому контакту, для подальшого онлайн-спілкування терористи широко використовували ключі шифрування або зашифровані месенджери. Під час шифрування дані перетворюються на код, що запобігає несанкціонованому доступу до них, полегшуючи обмін секретною інформацією не тільки в процесі вербування, але й під час планування та здійснення терористичних операцій. Наприклад, напади в Парижі у листопаді 2015 року вимагали одинадцять місяців підготовки, протягом яких організаторам вдалося уникнути виявлення завдяки спілкуванню через зашифровані канали, доступ до яких надавався через ключ шифрування, переданий за допомогою USB-накопичувача [62].

ІД мала сильну присутність у соціальних мережах. За оцінками, на Twitter(X) було щонайменше 46 000 акаунтів, що підтримували ІД, а тисячі іноземних екстремістів трансливали своє життя в реальному часі для друзів і родичів по всьому світу, часто за допомогою прихильників, які широко поширювали цей контент [62]. Це мобілізація, поєднана з охопленням групою

соціальних мереж і їхньою продуманою пропагандою, викликала серйозне занепокоєння щодо ролі Інтернету в радикалізації – Резолюція Ради Безпеки ООН прямо зобов'язувала держави вжити заходів для протидії цій загрозі та включала пункт, у якому висловлювалося занепокоєння щодо ролі Інтернету в «підбурюванні інших до скоєння терористичних актів». Логіка цього занепокоєння досить проста: екстремістський контент онлайн (як пропаганда, так і прямі комунікації) може переконати вразливі аудиторії поділяти світогляд екстремістів та, можливо, здійснювати насильницькі дії. Онлайн-середовище відіграє ключову роль, оскільки сприяє саморадикалізації та поширенню екстремістської пропаганди [6].

Це занепокоєння часто поділяється ЗМІ, які публікують такі заголовки, як «YouTube, великий радикалізатор», «Остерігайтеся радикалізаційної кролячої нори» або «Нам треба говорити про онлайн-радикалізацію молодих жінок білого походження». Такі матеріали зазвичай припускають, що онлайн-платформи відіграють ключову роль у радикалізації своєї аудиторії, часто посилюючи поляризацію завдяки архітектурі своїх сайтів (наприклад, системам рекомендацій)[16].

Криза COVID-19 ще більше посилили ці побоювання серед політиків і ЗМІ. Вони побоюються, що пандемія могла створити «ідеальний шторм» факторів – соціальна ізоляція, страх захворіти, фінансові проблеми, незадоволеність урядом, дезінформація – що все це в комплексі з більшим часом перебування людей вдома за комп'ютерами могло б посилити радикалізацію. Виконавча дирекція ООН з протидії тероризму розділила це занепокоєння, попереджаючи, що локдауни створили «захоплену аудиторію» вразливих людей, які значно більше часу проводять онлайн без нагляду. Колишній єврокомісар з питань протидії тероризму зазначив, що пандемія також показала зв'язок між незаконним екстремістським та «законним, але шкідливим» контентом, який, за його словами, може посилюватися системами рекомендацій соціальних мереж і відігравати роль у вербуванні людей у насильницькі рухи. ЗМІ по всьому світу неодноразово висвітлювали ці побоювання щодо «ідеального шторму» та

можливості, що він може призвести до посилення екстремістських настроїв або навіть насильницької поведінки[36].

Будь-хто може бути радикалізований, але такі фактори, як легка піддатливість і вразливість, роблять дітей і молодь особливо уразливими. Діти, які знаходяться в зоні ризику радикалізації, можуть мати низьку самооцінку або ставати жертвами булінгу чи дискримінації. Вони можуть відчувати: [36]

- ізоляцію, самотність або потребу належати до певної групи;
- невдоволення собою або турботу про те, що про них думають інші;
- сором або осуд через свою культуру, стать, релігію чи расу;
- стрес або депресію;
- виснаження через постійні знущання або погане ставлення з боку інших людей чи суспільства;
- гнів на інших людей або уряд;
- розгубленість щодо своїх дій;
- тиск із необхідністю захищати інших людей, які піддаються утискам.

Радикалізація не відбувається відразу. Це поступовий процес, тому молоді люди, які постраждали, можуть не усвідомлювати, що відбувається. Екстремістські повідомлення або членство в екстремістській групі можуть викликати відчуття мети, спільноти та ідентичності, що може бути привабливим, особливо якщо хтось стикається з труднощами в житті.

Радикалізатори спочатку намагаються встановити зв'язок з особою, щоб показати, що вони її розуміють. Цей процес може бути поступовим: радикалізатор витрачає час на вивчення почуттів і стану людини. Вони роблять це, щоб виявити слабкі місця або тригери, які потім використовують для подальшого залучення [38].

Спеціаліст з інтервенцій В. Джозеф, який працював з багатьма людьми, що знаходилися під загрозою радикалізації, зазначає, що радикалізатори дуже вміло підбирають персоналізовані методи впливу. Вони досліджують індивідуальні

інтереси та спрямовують людину в «кролячу нору» – надаючи переконливі теорії змови та чіткий наратив, що може виглядати привабливим для тих, хто шукає визначеності.

Коли зв'язок стає глибшим, радикалізатори запрошують людину перейти на інші платформи: у закриті чати в Dark Web, на ігрові платформи або у зашифровані месенджери, такі як Telegram чи Parler. Вони майстерно маніпулюють тривогами та вразливістю, пропонуючи новий світогляд чи вихід з негативних відчуттів [45].

Коли особа опиняється в закритій групі, такі чати стають своєрідною «ехокамерою», де висловлювані думки та переконання не піддаються критиці, а тільки посилюються. Через це людина поступово втрачає здатність приймати альтернативні погляди, що сприяє радикалізації. Як зазначає В. Джозеф, радикалізатори навмисно формують недовіру до оточення: батьків, братів і сестер, друзів чи вчителів.

Екстремісти використовують різні канали, щоб знайти вразливих людей. Вони аналізують пости, вподобання, поширення контенту, профілі в соцмережах і списки друзів. Їхньою мішенню стають платформи, як-от TikTok, WhatsApp, YouTube, Twitter, ігрові майданчики, Facebook, Instagram та Reddit [50].

Наукові дослідження підтверджують значну роль Інтернету у процесах радикалізації. У 2015 році дослідницька група на чолі з доктором Полом Гіллом з Університетського коледжу Лондона провела масштабний аналіз онлайн-активностей 227 терористів у Великій Британії, що діяли з 1998 по 2013 рік. Їхні результати показали, що 61% випадків включали якусь форму використання Інтернету для здійснення або підготовки терористичних дій. Серед конкретних онлайн-заходів 54% використовували Інтернет для навчання, 44% – для поширення екстремістських матеріалів, а 32% – для підготовки атак. Ці дані підкреслюють зростаюче значення Інтернету як середовища для поширення екстремістських ідей і залучення нових учасників [33].

Пізніше, у 2017 році, Гілл і його команда більш детально розглянули особливості цих онлайн-активностей, зокрема зосереджуючись на відмінностях

між індивідуальними акторами «одинаками» та членами терористичних груп. Їхній аналіз показав, що індивідуальні виконавці в 2,64 рази частіше використовували Інтернет для навчання, особливо для складних атак, таких як використання саморобних вибухових пристроїв [33].

Подібні висновки зробили інші дослідники, наприклад, професор Девід Віттакер, який у 2021 році дослідив 231 терориста, пов'язаного з ІДІЛ у США в період з 2010 по 2020 рік. Його результати свідчать, що в 92% випадків радикали взаємодіяли з однодумцями онлайн, більше 80% використовували соціальні медіа, а 36% поширювали пропаганду. Це підтверджує важливу роль Інтернету у вербуванні та радикалізації, особливо в період найбільшої активності ІДІЛ у 2015-2016 роках [62].

Інші дослідники, як-от Бастуг та його колеги (2020), проаналізували вплив соціальних медіа на 51 ісламістського екстреміста з Канади та виявили, що в 41-66% випадків онлайн-активність підкріплювала процес радикалізації. У своїй роботі вони наголошують, що радикалізація часто включає змішане середовище, де Інтернет впливає разом з іншими соціальними та ідеологічними факторами [59].

Важливо зазначити, що дані про зростання впливу соціальних медіа також підтверджують дослідження Єнсена (2018), яке базується на базі даних PRIUS про екстремістів у США. Його дослідження підкреслює, що з 2011 по 2016 рік соціальні медіа почали відігравати провідну роль у радикалізації 17% екстремістів різних ідеологій. Зокрема, було виявлено, що активність у соціальних мережах може пришвидшити перехід від початкового контакту з екстремістськими ідеями до конкретних дій, таких як участь у насильницьких актах [66].

Ці дослідження допомагають зрозуміти, як інтернет-технології сприяють радикалізації, створюючи простір для поширення ідей та вербування у середовищі, де відсутні альтернативні погляди і посилюється ефект «ехокамери».

Отже, розділ розкриває складну та багатогранну роль Інтернету в процесі радикалізації та поширення екстремістських ідеологій. Радикалізація через Інтернет стала великою загрозою безпеці, оскільки екстремістські групи активно використовують соціальні медіа, зашифровані платформи та алгоритми рекомендацій для поширення своїх ідей і вербування нових членів. Ключові механізми включають створення «ехокамер», які постійно поширюють радикальні ідеї, розповсюдження персоналізованого контенту, використання емоційних тригерів для маніпулювання та участь у закритих спільнотах. Дослідження показують, що зростаюча роль онлайн платформ, особливо під час соціальної кризи, як-от пандемія COVID-19, посилює ізоляцію та вразливість аудиторії. Аналіз таких прикладів, як пропаганда «Ісламської держави», показує, що стратегії екстремістів базуються на поєднанні високотехнологічних інструментів і психологічного впливу, що створює значні виклики для демократичних суспільств, які намагаються впоратися з цими загрозами.

РОЗДІЛ 2.

ПОШИРЕННЯ ІДЕЙ РАДИКАЛІЗМУ Й ЕКСТРЕМІЗМУ В ЄВРОПІ

2.1. Радикальні партії та екстремістські групи в Європі

Радикальні партії лівого та правого спрямування продовжують відігравати помітну роль на політичній арені Європи, користуючись підтримкою частини суспільства, яке розчарувалося в традиційних політичних силах. Завдяки специфічним політичним програмам та акценту на гострих соціальних питаннях вони отримують значні результати на виборах і мають реальний вплив на формування політичного порядку денного.

Європейські ультраправі партії, зокрема «Національний фронт» у Франції, «Альтернатива для Німеччини» (AfD), «Шведські демократи», «Jobbik» в Угорщині та інші, отримали популярність завдяки акценту в питаннях національної ідентичності, антиміграційній риторичі, а також критичному ставленню до Європейського Союзу. Ліворадикальні рухи, такі як грецька партія «Syriza» або іспанська «Podemos», також користуються популярністю в Європі, особливо в контексті економічних криз. Вони критикують існуючий політичний устрій та глобалізацію, що, на їхню думку, підривають права працівників і призводять до зростання бідності [66].

Розглянемо конкретніше європейські ультраправі та ультраліві партії, що діють на території Європи.

«Jobbik» – рух за кращу Угорщину був заснований у 2003 році як ультраправий рух із націоналістичною та антиміграційною риторикою. Протягом кількох років партія активно критикувала Європейський Союз, підтримувала анти-ромські настрої та пропагувала ідею «захисту угорської ідентичності». На парламентських виборах 2018 року «Jobbik» здобула близько 19% голосів і стала другою за популярністю партією. Останніми роками спробувала пом'якшити свою позицію, позиціонуючи себе як центристську націоналістичну партію, що викликало внутрішній розкол.

Ще одна угорська партія «Fidesz» хоча і не є типовою ультраправою партією, останніми роками стала значно радикальнішою в риторичі та політиці.

Під керівництвом прем'єр-міністра Віктора Орбана партія зосередилася на антиміграційних, антиєвропейських та консервативних цінностях. Орбан позиціонує себе як захисник християнської Європи, критикуючи Брюссель за втручання у внутрішні справи країни та активно протидіючи міграційним процесам. «Fidesz» має більшість у парламенті та значний вплив на державну політику, а її антидемократичні методи нерідко критикуються в ЄС [21].

«Національний Фронт» FN у Франції – партія під керівництвом Марін Ле Пен отримала значну підтримку завдяки своїй антиміграційній політиці, євроскептицизму та збереженню національної ідентичності. На президентських виборах 2022 року Марін Ле Пен здобула близько 41,5% голосів у другому турі, що свідчить про значну підтримку ультраправих ідей у Франції [22].

«Альтернатива для Німеччини» (Alternative für Deutschland, AfD) – партія почала свою діяльність як євроскептична сила, але згодом зосередилася на питаннях міграції та критичному ставленні до ісламу. AfD отримала 10,3% голосів на парламентських виборах 2021 року, що дозволило їй стати значною опозиційною силою в Бундестазі, незважаючи на посилення громадських протестів проти їхньої антиміграційної риторики. [37]

«Фінська партія» (Perussuomalaiset) у Фінляндії – зосереджена на питаннях національної безпеки і протидії міграції. На парламентських виборах 2023 року вона здобула близько 20% голосів, що підкреслює зростання популярності націоналістичних та євроскептичних ідей у Фінляндії.

«Шведські демократи» (Sverigedemokraterna) – відома своєю антиміграційною позицією та критикою ісламізації шведського суспільства. На виборах 2022 року вона стала другою за величиною партією у шведському парламенті, набравши 20,5% голосів і, таким чином, істотно впливаючи на політичний ландшафт країни [47].

У Великій Британії діє «Партія незалежності Сполученого Королівства» (UKIP), яка стала особливо популярною на початку 2010-х років, акцентуючи на євроскептицизмі та потребі виходу Британії з ЄС. На виборах до Європарламенту 2014 року UKIP здобула найбільшу кількість голосів серед

британських партій (26,6%), однак після референдуму щодо Brexit підтримка партії значно знизилася. Її радикальна риторика та популістські заклики зробили її важливим чинником у прийнятті рішення про вихід Великої Британії з ЄС.

«Наша партія» (Partidul Nostru) – одна з основних проросійських сил у Молдові. Вона виступає за зближення з Росією, критикує ЄС та НАТО і зосереджується на антикорупційній риторичі. Позиція партії містить популістські елементи та підтримку ідеї економічного союзу з Росією замість євроінтеграції. Хоча партія має обмежений вплив, її проросійська позиція є викликом для проєвропейських сил у країні [51].

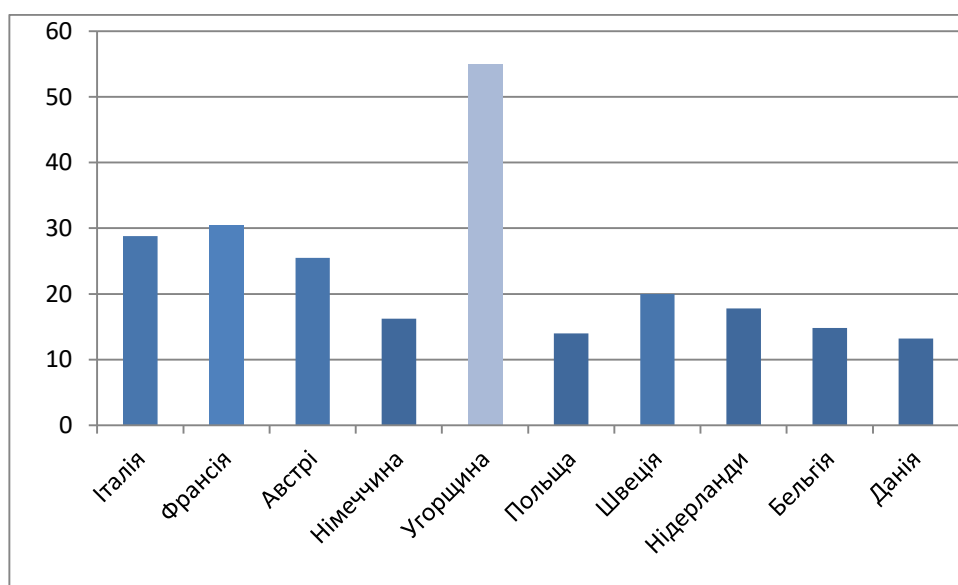

Рис.2.1. Країни з найбільшою присутністю праворадикальних партій в Європі (2024рік)

Джерело:[29].

Угорщина має найбільший відсоток присутності праворадикальних партій в Європі (рис. 2.1.). Населення підтримує настрої та риторичу партій, щодо відновлення «великої Угорщини». Також в країні велика присутність проросійських поглядів, зокрема, критика санкцій проти Росії та підтримка співпраці в енергетичній співпраці.

Не менш активні в Європі і ультраліві партії, зокрема, грецька «Syriza» здобула популярність на тлі економічної кризи, критикуючи жорсткі заходи економії, які нав'язував Європейський Союз. На виборах 2015 року партія

здобула 35% голосів і сформувала уряд, зосереджуючись на соціальних питаннях, подоланні бідності та протидії неоліберальним реформам. Іспанська «Podemos» ліворадикальна партія була заснована у відповідь на економічну кризу та зростання соціальної нерівності. Виступаючи за збільшення державного втручання в економіку та подолання нерівності, «Podemos» здобула близько 12% голосів на виборах 2019 року та входила в коаліційний уряд. Її програма передбачає підвищення соціальних виплат і підтримку робітничих прав[67].

Незважаючи на те, що підтримка комуністів у Чехії зменшується, Комуністична партія Чехії і Моравії (KSCM) все ще залишається впливовою ліворадикальною силою. Партія критикує капіталізм, виступає за економічну рівність та збільшення державного контролю над стратегічними галузями. На виборах 2017 року комуністи здобули близько 7,8% голосів, хоча згодом втрачають популярність через кризу лівих ідей у Чехії [57].

Португальський «Лівий блок» (Bloco de Esquerda) зосереджується на захисті прав жінок, боротьбі з соціальною нерівністю та виступає проти жорстких заходів економії. На парламентських виборах 2019 року партія здобула 9,5% голосів і підтримувала коаліцію з соціалістами, впливаючи на програми соціальних реформ у країні.

«Die Linke» у Німеччині активно виступає за відміну неоліберальних реформ, підвищення мінімальної зарплати та подолання економічної нерівності. На виборах 2021 року «Die Linke» отримала близько 4,9% голосів, зберігаючи свою присутність у парламенті та критикуючи соціально-економічну політику уряду з лівих позицій [32].

Окрім політичних партій, важливу роль у поширенні радикалізму в Європі відіграють нелегальні екстремістські групи [30]. На відміну від партій, вони зазвичай не беруть участі у виборчому процесі та діють поза правовим полем, часто застосовуючи насильство як метод досягнення своїх цілей. Ці групи варіюються від ультраправих неонацистських об'єднань до анархістських і релігійних екстремістських організацій, кожна з яких має свої специфічні

ідеологічні цілі, але всі вони несуть загрозу безпеці європейських держав. Однією з найвідоміших ультраправих екстремістських груп у Європі є «Націонал-соціалістичне підпілля» (NSU) у Німеччині, що діє з 1990-х років і здійснювала напади на етнічні меншини. Подібні групи також активно діють у Скандинавії, Великобританії та країнах Центральної Європи, займаючись не лише пропагандою неонацистських ідей, але й залучаючи своїх членів до насильницьких акцій проти мігрантів і представників інших релігійних та етнічних груп. Вони представляють загрозу не тільки через фізичне насильство, але й через поширення расової ненависті, що створює середовище для радикалізації нових членів.

У Словаччині діє мережа екстремістських та проросійських груп, які включають політичні організації, воєнізовані формування та медіа. Однією з головних є «Народна партія Наша Словаччина» (LSNS), заснована Мар'яном Котлебою, відома націоналістичною, антиєвропейською риторикою та проявами расової ненависті. Партія відзначилася запереченням Голокосту і неприйняттям членства країни в ЄС, вважаючи його загрозою національній ідентичності. «Рух словацького відродження» (SHO) виступає проти мультикультуралізму, глобалізації та членства Словаччини в ЄС і НАТО. SHO підтримує контакти з російськими націоналістами та військовими клубами, а також з угрупованням «Словацькі бранці» (SB), яке організовує військову підготовку молоді, наслідуючи російські військово-патріотичні клуби. «Action Group Resistance Kysuce» (VK) – неонацистська організація, відома насильницькими діями та конфліктами з поліцією. Ще одне угруповання, «Молодіжний рух шістдесяти чотирьох округів» (HVIM), ірредентистська організація, прагне відновити Велику Угорщину та відома анти-ромською і антисемітською пропагандою [17].

Ультраліві екстремісти, такі як грецький «Червоний Бригад» або італійські анархістські угруповання, відомі своїм неприйняттям капіталістичного суспільного устрою і неодноразово здійснювали напади на представників уряду та фінансових структур. Їхня мета – повалення чинного політичного ладу та заміна його анархістською системою. Їхні методи включають напади на банки,

поліцейські відділення та інші символи державної влади, що призводить до підриву громадської безпеки та поширення страху в суспільстві [14].

Партизани – російське екстремістське воєнізоване угруповання, яке діє переважно в Росії, але має зв'язки з бойовиками в інших європейських країнах. Група підтримує фашистські ідеології, спеціально спрямовані на відновлення російського впливу в колишніх радянських країнах і просування проросійських інтересів у Європі. «Партизани» проводять військову та тактичну підготовку своїх учасників, які проходять військову табірну підготовку. Ці табори включають навчання стрільбі та рукопашному бою, тактику партизанської війни, виживання та навіть диверсії. Під час навчального процесу ідеологічна підготовка поєднується з мілітаристськими цінностями, щоб прищепити членам прихильність російським націоналістичним та панславістським ідеям. У Європі партизанські групи співпрацюють з місцевими ультраправими та націоналістичними групами для обміну ресурсами та досвідом. Головна небезпека угруповання полягає в його здатності радикалізувати молодь шляхом навчання та агресивної пропаганди. У Європі партизанські групи активно підтримують проросійські дії та намагаються впливати на націоналістичні настрої, що становить загрозу безпеці та політичній стабільності країн, де вони діють[66].

Європа також є домом для релігійних екстремістських груп, особливо ісламістських воєвничих груп, таких як Ісламська держава (ІД) або Аль-Каїда. Вони поширювали свою ідеологію через Інтернет і соціальні мережі, вербували молодих людей для участі в терористичній діяльності та призводили до терактів у Парижі, Брюсселі, Манчестері та інших місцях. Ісламський екстремізм залишається однією з найбільших загроз європейській безпеці, оскільки він спрямований на встановлення халіфату та знищення західних цінностей, таких як свобода та права людини[44].

Цей розділ присвячено зростанню антимиграційних та євроскептичних поглядів у риторичі рпдикаів. Ультраправі партії включають «Французький національний фронт», «Альтернативу для Німеччини», «Шведські демократи»,

«Jobbik», «Фінську партію» і UKIP. Згідно з аналізом, Угорщина є країною з найбільшою кількістю правих радикалів (рис. 2.1). Ліворадикальні сили представлені грецьким «Syriza», іспанським «Podemos», португальським «Лівим блоком» та «Die Linke», чеською та моравською комуністичними партіями. Також аналізується наявність екстремістських рухів. Усі ці сили кидають виклик політичній стабільності та безпеці Європи та створюють соціальну напругу через поширення радикальних ідей, дискримінацію та насильство.

2.2. Зв'язки між радикальними партіями Європи та РФ

Розпад СРСР у 1991 році значно ослабив геополітичний вплив Росії на міжнародній арені. Багато країн Східної Європи, які раніше знаходилися під сильним впливом Москви, переорієнтувалися на західні демократичні інститути, ставши членами НАТО та Європейського Союзу. Цей зсув викликав занепокоєння в російських політичних колах, оскільки втрата контролю над традиційними сферами впливу сприймалася як загроза національним інтересам. Російське керівництво почало шукати нові засоби відновлення свого впливу, враховуючи, що класичні військові методи у XXI столітті стали менш прийнятними з точки зору міжнародного права та внутрішньої стабільності. У цьому контексті зросла роль кібер-атак та інформаційних кампаній як інструментів сучасної гібридної війни [18].

Одним із важливих компонентів стратегії РФ стало використання радикальних та екстремістських рухів у Європі. Через підтримку таких груп Москва прагнула дестабілізувати політичні системи окремих країн, послаблюючи єдність ЄС та НАТО. Це дозволяло впливати на європейські політичні процеси, надаючи перевагу силам, що виступають проти санкцій та європейської інтеграції [2].

Слід зазначити, що існують значні відмінності у вразливості різних країн Західної Європи до російського впливу. Великобританія, наприклад, є однією з країн, менш вразливих до російського проникнення та підриву. Частково це

пов'язано з відсутністю історичних, релігійних чи культурних зв'язків, таких як спільна слов'янська спадщина чи досвід комуністичного правління. Більше того, британське суспільство залишається дуже настороженим щодо Росії, настороженість, яка вкорінена у спогадах про імперське суперництво та холодну війну. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну лише посилить підозру в державних структурах Великобританії та суспільстві загалом.

Історія Німеччини у відносинах з Росією є значно складнішою. Після Другої світової війни німецькі лідери часто розглядали відносини з Москвою як важливі для стабільності в Європі. За останні двадцять років були створені «дружні до Росії» мережі експертів, журналістів, політиків та лобістських установ. Зокрема, «Німецько-російський форум», створений у 1993 році, і «Петербурзький діалог», заснований колишнім канцлером Герхардом Шредером і президентом Володимиром Путіним у 2001 році, стали ключовими інституціями для цих мереж. «Німецько-російський форум» тісно пов'язаний і частково фінансується німецькими компаніями, які діють у Росії. Члени правління є представниками німецької політики та економіки [37].

За останні два десятиліття Кремль активізував використання «активних заходів» – технік політичного впливу, які мають на меті вплинути на міжнародні події через дезінформацію, корупційні схеми та політичні інтриги. Військова доктрина РФ, особливо після повернення Путіна до влади в 2012 році, чітко визначає важливість інформаційних та асиметричних методів. Ці підходи були викладені у так званій «доктрині Герасимова», що описує використання непрямих дій для досягнення стратегічних цілей без прямого збройного конфлікту[51].

Росія активно працює над впливом за межами колишнього радянського простору, розбудовуючи мережі політичних союзників серед радикальних партій у Західній Європі. Мета тут – не стільки захоплення контролю над урядами, скільки створення розбрату в ЄС і НАТО. У країнах, де відсутні історичні російські меншини або значні культурні зв'язки, Кремль використовує тактику

підтримки ідеологічно близьких груп, як-от ультраправі партії, що поширюють антиєвропейську та антиглобалістичну риторику [63].

Ці заходи стали стратегічним інструментом РФ, спрямованим на підрив західних демократичних цінностей і створення альтернативного порядку. Маніпуляції Кремля охоплюють широкий спектр – від дезінформаційних кампаній до економічного тиску та корупційних схем у секторі енергетики, чим Росія прагне ослабити політичну та економічну єдність Європи.

Росія підтримує радикальні партії та екстремістські угруповання які виступають проти західних цінностей та інститутів. Це може включати тренування, консультації та постачання ресурсів. І найголовніше, Кремль фінансує радикальні партії, що його підтримують через недержавні банки чи благодійні організації. Просуває «своїх» в іноземні партії, підкупує європейських політиків та змінює їхню риторику на міжнародній арені. Фінансує екстремістські групи та окремих осіб для створення різних диверсій.

РФ надає фінансову «допомогу», що включає пряме фінансування виборчих кампаній, кредитування партій або фінансування через пов'язані організації та осіб. Активно використовує свої медіаресурси, такі як RT (Russia Today) та «Sputnik», для просування проросійських поглядів та підриву довіри до західних урядів і інституцій. Ці медіа платформи часто надають ефірний час і простір для висловлювань радикальних та екстремістських лідерів [66].

Росія проводить кампанії з дезінформації, спрямовані на поширення фальшивих новин і теорій змов, які підтримують радикальні та екстремістські ідеї. Це робиться через соціальні мережі, ботів та тролів, що посилюють розкол у європейських суспільствах.

Партії корисні для Москви тим, що вони допомагають легітимізувати політику Кремля та посилити російську дезінформацію. Часом вони також можуть змінити внутрішні дебати в Європі на користь Росії. Але найбільше дестабілізації європейської політики сприяє їхня політика підриву, підкріплена скептицизмом щодо Європейського Союзу. Більшість із 45 радикальних партій, визначених Європейською радою з міжнародних відносин, були прихильно

налаштовані до Росії та симпатизували російським позиціям. Найбільш проросійськими з цих партій (значного розміру) крайніх правих є: AfD, FPÖ, грецька «Золота Зоря», угорська «Jobbik», французька «Національний фронт» (FN), італійська «Північна ліга», «Партія незалежності Сполученого Королівства» (UKIP) та Бельгійський «Vlaams Belang» (VB). Крайні ліві найбільш проросійські партії - кіпрська AKEL, німецька «Die Linke», чеська KSCM, «Podemos» в Іспанії та «Syryza». До проросійського табору належать також італійський «Рух п'яти зірок» і партія «Живий щит» у Хорватії [18].

Структура голосування в Європейському парламенті показує, що в таких питаннях, як Україна, ситуація з правами людини в Росії та угоди про асоціацію з Україною, Грузією та Молдовою, нідерландська PVV лідирує в проросійських голосуваннях. UKIP, «Шведські демократи», «Північна ліга» Італії та «Національний фронт» Франції посідають друге місце. Повстанські партії крайніх лівих – іспанська «Podemos», грецька «Syryza» та німецька «Die Linke» - не відстають.

Усі ці партії, за винятком «Syryza» та PVV, виступають проти санкцій ЄС проти Росії, і жодна не вірить, що поглиблена та всеосяжна зона вільної торгівлі з Україною має бути імплементована в повному обсязі. Усі партії різною мірою євроскептичні [21].

Проросійська позиція здебільшого випливає з переконань та ідеологічної спорідненості з путінською Росією. Ультраправих багатьох приваблюють соціально-консервативні цінності Росії, її захист національного суверенітету та її відмова від ліберального інтернаціоналізму та інтервенціонізму. Багатьох лівих радикалів приваблює антипатія Росії до глобалізації та її виклик міжнародному капіталістичному порядку, де панують США, а також ностальгічний зв'язок із Радянським Союзом. Обидві сторони схильні розглядати Росію як протидію Сполученим Штатам [14].

Радикальні партії виявилися корисними для Москви різними способами. Вони забезпечили зручні джерела легітимізації всередині країни – і певною мірою на міжнародному рівні – щодо таких питань, як Крим, війна на території

України, Сирія. Кремль може вказати на них як на «доказ» того, що Росія не ізольована, і що в Європі є голоси підтримки. Це було видно під час референдуму в Криму в березні 2014 року. Хоча ОБСЄ не направило спостерігачів до Криму, група європейських політиків з ультраправих партій, у тому числі з FPÖ, VB, FN, «Jobbik» і «Північної ліги», вирушила туди як спостерігачі. Цей акт був поданий Москвою як міжнародна легітимація референдуму.

Але симпатії цих партій до Кремля виявляються не лише в питаннях політики. У них Москва також знайшла зручних і готових конвеєрів своїх антизахідних, антиглобалістських наративів. Декілька ультраправих лідерів, таких як Найджел Фарадж, Гірт Вілдерс і Марін Ле Пен, є частими гостями «Russia Today» (RT) і «Sputnik», а «Фаражу», як повідомляється, запропонували власне шоу на RT [28]

Справа «Операція Лізи» в Німеччині, де фальшиву російську історію про 13-річну російсько-німецьку дівчину, яку нібито згвалтували іммігранти, підхопили та поширили члени ультраправої AfD та «Die Linke», яка має тісні зв'язки для німців російського походження, був яскравим прикладом ролі, яку ці партії відіграють у поширенні російської дезінформації [51]

Напрямок радикальних партій, спрямованих проти ЄС і НАТО, вигідний Росії, послаблюючи західний консенсус та інституції. Голландський референдум щодо угоди про асоціацію між ЄС та Україною у квітні 2016 року став прикладом того, як радикали в меншості змогли перешкодити політиці ЄС на користь Росії. Але найбільш чітко це виявилось в провідній ролі UKIP у рішенні Великобританії покинути Європейський Союз, коли кілька євроскептичних партій у Європі зараз йдуть по стопах UKIP і наполягають на проведенні власних референдумів щодо членства в ЄС. Кілька партій, зокрема AKEL, «Die Linke», FPÖ, «Золота зоря», KSCM і «Jobbik», також виступають проти альянсу НАТО [63].

Росія активно співпрацює з екстремістськими угрупованнями по всьому світу, зокрема підтримуючи такі організації, як «База» – нацистське угруповання, яке діє в США, Великобританії, Канаді та країнах ЄС. Наприклад,

у 2021 році двоє членів «Бази» визнали свою вину в плануванні терактів і намагалися визволити з в'язниці вбивцю, який здійснив масове вбивство в Чарльстоні. Тим часом, російські медіа транслюють інтерв'ю з лідерами цієї організації, які відкрито говорять про свою діяльність [47].

Також є докази співпраці з російськими нелегальними військовими структурами. Організатор «Бази» Ренальд Назар подавав заявку на тренування в російському таборі «Партизан», який пов'язаний з організацією «Російський Імперський Рух». Цей табір, де тренувалися бойовики, зокрема, для участі у війні на Донбасі з 2014 року та згодом, для російського повномасштабного вторгнення на територію України, США визнали їх терористичним. У 2017 році троє членів «Північного Руху Опору», які проходили підготовку у «Партизані», влаштували теракт у Швеції, підриваючи центр біженців [38].

Крім вербування і тренування бойовиків, Росія веде інформаційні кампанії, спрямовані на вплив на праві рухи в Європі. Наприклад, німецький журналіст Мануель Оксенрайдер був звинувачений у підтримці та організації підпалу культурного центру в Ужгороді з метою загострити відносини між Будапештом і Києвом. Інші групи, як-от «Фаланга» (польська неонацистська організація), брали участь у бойових діях на Донбасі на стороні проросійських сил [45].

Цей вплив має кілька рівнів. На першому - Росія вербує і тренує бойовиків через екстремістські організації. На другому - працюють пропагандисти, які поширюють прокремлівські наративи через медіа та аналітичні центри. Наприклад, Німецький Центр євразійських досліджень підтримує «Альтернативу для Німеччини» – партію, яка виступає проти допомоги Україні [51].

Третій рівень російського впливу – це маніпуляція європейськими політичними діячами. Наприклад, польські протестувальники блокують поставки в Україну, а лідери партії «Конфедерація» відкрито виступають за припинення підтримки Києва. Таким чином, вплив Росії на екстремістські рухи сприяє антагонізму до України у країнах Європи.

Росія давно стала надійним фінансовим джерелом для ультраправих політичних сил Європи. Найбільш розголошений випадок - це позики французькій партії «Національний фронт» FN, яка приєдналася до Росії з низки питань. І визнала анексію Криму Росією та направила спостерігачів на кримський референдум, забезпечивши міжнародну легітимацію Кремлю [22].

Віткі SMS-повідомлень показує, що позиція «Національного фронту», щодо Криму була предметом листування між російськими офіційними особами, які погодилися, що партії потрібно якось «подякувати» за визнання результатів референдуму в Криму. Незважаючи на те, що FN заперечує будь-яку *quid pro quo*, через вісім місяців партія отримала позику в розмірі 9,46 мільйона євро від First Czech Russian National Bank – фінансової установи, пов'язаної з Кремлем. Марін Ле Пен публічно визнала позику – еквівалентну загальному доходу FN за 2013 рік – посилаючись на неспроможність партії отримати фінансування з європейських джерел.

Засновник FN Жан-Марі Ле Пен також отримав кредит у розмірі 2,5 мільйона євро через свою компанію «Cotelec» від кіпрської компанії, яка належить колишньому агенту КДБ, який був депортований з Британії в 1985 році за звинуваченнями в шпигунстві [15].

В Італії у 2018 році журналісти стверджували, що ультраправа партія «Ліга» під керівництвом Маттео Сальвіні уклала нафтову угоду з Росією для фінансування виборчої кампанії до Європарламенту. «Buzzfeed» отримав аудіозапис переговорів, хоча доказів виконання угоди немає, а Сальвіні відкинув звинувачення [15].

У 2019 році, під час «справи Ібіци», Гайнц-Крістіан Штрахе, тодішній віцеканцлер та лідер ультраправої австрійської «Партії свободи», був знятий на відео під час спроби отримати хабар від фальшивого російського олігарха. Відомо, що Росія мала контакти з ультраправою німецькою партією AfD, яка виступає за більш тісні відносини з Москвою. Висловлювалися підозри щодо можливої фінансової підтримки з боку Росії, але прямих доказів не було оприлюднено [47].

Фінансова підтримка антигендерних організацій: Європейський парламентський форум у доповіді «Вершина айсберга» описав фінансові операції Росії з ультраправими партіями та антигендерними організаціями. Було встановлено, що з 2009 по 2018 роки російські актори надали 188 мільйонів доларів європейським антигендерним активістам. Російська фінансова підтримка спрямована на підрив ліберальної демократії та системи прав людини в Європі[32].

Російське втручання у виборчі процеси в країнах Європи є добре задокументованим явищем, що охоплює широкий спектр інструментів, включно з кібернападами, дезінформаційними кампаніями та фінансовою підтримкою ультраправих партій і рухів. Такі дії спрямовані на підрив демократії, ослаблення Європейського Союзу та створення умов для зростання впливу крайніх сил.

Одним із найбільш резонансних прикладів стала спроба втручання під час президентських виборів у Франції 2017 року. Російські хакери, імовірно пов'язані з групою АРТ28 (також відомою як «Fancy Bear»), атакували кампанію Еммануеля Макрона, зламавши електронну пошту його команди та викравши важливі документи. Інформація була опублікована напередодні виборів у спробі завдати шкоди репутації Макрона. Однак завдяки швидкій реакції французьких служб безпеки та прозорій кампанії цей витік не мав вирішального впливу на результати виборів, і Макрон здобув перемогу[47].

У Німеччині втручання Росії також залишає свій слід. Перед парламентськими виборами у 2017 році німецькі спецслужби, зокрема Федеральна служба захисту конституції, застерігали про потенційні кібератаки та дезінформацію з боку РФ. Ці побоювання мали підстави: ще у 2015 році хакери здійснили масований злам серверів Бундестагу, викравши велику кількість даних, які могли бути використані для маніпуляцій у майбутньому. Хоча масштабних кампаній впливу того року уникнули, загроза зберігається як постійний виклик для німецької демократії [18]

Не менш значущою була роль Росії у референдумі про вихід Великої Британії з Європейського Союзу – Brexit у 2016 році. Дослідження вказують на

те, що російські боти та тролі активно поширювали фейкові новини та пропаганду в соціальних мережах, розпалюючи суперечки серед громадян та посилюючи розкол у суспільстві. Ці кампанії, що працювали на дезорієнтацію виборців і маніпулювання громадською думкою, сприяли поширенню недовіри до політичних інституцій і демократичних процесів у Британії [16]

Ще один приклад дестабілізації відбувся в Іспанії під час референдуму про незалежність Каталонії у 2017 році. Російські ЗМІ, такі як RT та «Sputnik», разом із армією інтернет-тролів активно підтримували каталонських сепаратистів. Вони поширювали неправдиву інформацію, спрямовану на дискредитацію іспанського уряду та посилення напруженості в регіоні. Метою було створити враження кризи та посіяти сумніви в легітимності іспанської держави.

Загалом, російські дії в Європі спрямовані на послаблення єдності ЄС, підтримку крайніх політичних сил і створення хаосу в демократичних суспільствах. Європейські країни змушені посилювати свої системи захисту від кіберзагроз і маніпуляцій у медіапросторі, але загроза залишається значною. Незважаючи на зусилля, боротьба з російським втручанням потребує узгоджених і постійних заходів, аби захистити цінності демократії, свободу слова та прозорість.

2.3. Пропаганда ісламського радикалізму та вербування європейських меншин

Пропаганда радикалізму та екстремізму – це систематичне розповсюдження ідеологій та переконань, що сприяють радикальному мисленню та використанню екстремістських методів. Цей процес може відбуватися через різні засоби та платформи. Медіа та Інтернет, пропагандистські матеріали, спілкування та рекрутація, екстремістські групи та організації [31].

Пропаганда радикалізму та екстремізму впливає на різні рівні суспільства та різні групи людей. Молодь є особливо вразливою до пропаганди через їхню зацікавленість, бажання належати та знайти своє місце в суспільстві. Особи, які

відчувають себе соціально відокремленими або дискримінованими. Пропаганда може впливати на студентів через різноманітні канали, включаючи лекції, групи в соціальних мережах або робочі групи. Пропаганда може впливати на формування громадської думки через новини, ток-шоу та інші медійні платформи [16].

Після терактів 11 вересня та «війни проти терору», оголошеної колишнім президентом США Джорджем Бушем, західний світ постійно отримував інформацію про загрозу, що випливає з боку ісламських екстремістів. На відміну від релігії, ісламський екстремізм є релігійно мотивованою та нібито законною формою політичного екстремізму [42].

Ісламські екстремістські організації наголошують як на шаріаті, так і на джихаді як ключових компонентах: спочатку шаріат описував встановлений Богом порядок в ісламі. Ісламські екстремісти зловживають цим терміном, щоб войовничо заявляти про виконання ісламського права. Посилаючись на це, вони створюють утопію однієї ісламської держави, узаконеної Аллахом і реалізованої Уммою (мусульманською громадою). Що стосується Джихаду, то західні ЗМІ, а також самі ісламські екстремісти ототожнюють його зі «священною війною», хоча це буквально перекладається як «зусилля» і відноситься до війни переважно на метафоричному рівні. Загалом можна розрізнити «великий джихад» як мирну боротьбу за гідну справу та «малий джихад» як озброєних бійців. Однак тлумачення поняття використовуються по-різному [55].

Одним з найвідоміших представників ісламського екстремізму є Аль-Каїда. З їхньої точки зору, «окупація» Арабського півострова (колишня територія мусульманського халіфату) і поширення західних цінностей, таких як індивідуалізм чи матеріалізм, відчужили Умму від правил ісламу. Тому вони виправдовують насильницький джихад як шлях назад до Бога. Таким чином, ісламська екстремістська ідеологія створює ще один стереотип ворога, окрім західних невірних, – мусульман-відступників. Ісламські екстремісти прагнуть очистити мусульманські території від усіх євреїв і хрестоносців і загалом від усього впливу Заходу. Загальною довгостроковою метою є встановлення

всесвітнього ісламського халіфату, середньостроковими та короткостроковими цілями є ліквідація всіх корумпованих світських режимів і мобілізація мусульманської громади. Для цього ісламські екстремісти намагаються підняти Джихад до глобальної проблеми всіх віруючих. Проте конкретна реалізація того, як слід виграти «війну ідеологій» залишається досить розпливчастою[62].

Аль-Каїда виникла з Афганського службового бюро (Khidmat lil Mujahidin al Arab), але була змінена на Аль-Каїду в 1988 році, якою керував Усама бен Ладен. Зараз Аль-Каїда присутня в багатьох країнах на різних континентах і структурована децентралізовано, функціонуючи як об'єднана мережа. Місцеві групи діють незалежно та організовують теракти, такі як атаки в Мадриді в 2004 році або вибухи в Лондоні роком пізніше[48].

На заклик відомого стратега салафітів Аль-Сурі до «Глобального ісламського опору» відповідають переважно розрізнені особи, а не певні групи, безпосередньо пов'язані з Аль-Каїдою. Він називає атаки Аль-Каїди «закликом до дії та мучеництва» і прагне переконати кожного мусульманина в необхідності активного приєднання. Особливо важливою є триваюча спроба вербувати нових послідовників, які готові пожертвувати своїм життям. Незважаючи на те, що потрібні члени для інших цілей, напади смертників спричиняють смерть злочинця і, отже, можуть бути простежені до одного єдиного зобов'язання відповідного мученика.

Розрізняють три різні типи ісламських екстремістів: ідеологи, функція яких полягає в тому, щоб забезпечити групу ідеологічним та аргументованим підґрунтям. Типовими прикладами є Усама бен Ладен або Айман Аль-Завахірі (лідер Аль-Каїди після смерті бін Ладена). Прихильники способу життя, які воюють на війні або діють як командири в тренувальних таборах Аль-Каїди, і мученики, які жертвують собою заради цілей організації[43].

Оскільки вони застосовують насильство проти невинних людей (що явно не передбачено в Корані), ісламські екстремісти стикаються з проблемою отримання визнання та легітимізації своїх дій. Тому вони трактують священну війну як оборонну боротьбу з вищим супротивником. Розповсюдження є

вирішальним засобом «продати свій рух» і отримати нових послідовників. Здебільшого це досягається через Інтернет, «електронний аналітичний центр» Аль-Каїди.

Поширення пропагандистських повідомлень, а також теорій, які намагаються пояснити їхню привабливість, має довгу історію. Однак, особливо для екстремістських груп, використання нових медіа та нових форматів суттєво змінило масштаби та можливості пропаганди протягом останнього десятиліття.

Поява Інтернету, соціальних медіа та зашифрованих однорангових програм для мобільних телефонів і комп'ютерів стала мрією терористичних організацій. Це дозволило їм достукатися до людей, яких за нормальних обставин вони ніколи б не змогли досягти та радикалізувати, поділившись із ними своєю пропагандою. Ісламська держава (ІД), зокрема, була піонером у використанні соціальних медіа та інших цифрових додатків для сприяння своїй інформаційній діяльності, доручивши деяким своїм членам присвятити себе виключно залученню тисяч людей з усього світу та, зрештою, успішно вербувати деяких із них [59].

Дуже важливо визнати можливості, які Інтернет та інші технологічні досягнення надають терористам, і вкрай важливо розуміти, що часто ці впливові особи в соціальних мережах є початковими фасилітаторами для зв'язків із потенційними клієнтами, і що через такі засоби масової інформації може розпочатися процес перевірки та вербування [54].

Не дивлячись на те, що ІДІЛ досягла великого успіху у своїй діяльності, особливо з її західними контактами, новоприбулих не приймають автоматично через побоювання розвідувальних операцій і проникнення, а новобранців, які прибули до Сирії, допитували про їхні зв'язки в країнах походження або з членами всередині халіфат.

Іншим наслідком масового охоплення в Інтернеті стало збільшення «одинаків» – осіб, які саморадикалізувалися через терористичну пропаганду. У випадку справжніх поодиноких акторів групи можуть навіть не знати про їх існування, ці самозвані «вовки-одинаки» просто здійснюють свою діяльність без

прямого нагляду або контролю з боку терористичної організації. Це створює додатковий виклик для запобігання вербування терористів [25].

На початку 2010-х років основна загроза безпеці зосередилася на Ісламській державі (ІД). Понад 50 000 осіб вирушили, щоб приєднатися до групи, при цьому ІД планувала та надихала на сотні атак. Крім того, ІД мала сильну присутність у соціальних мережах, за оцінками, на Twitter було щонайменше 46 000 акаунтів, що підтримували, а тисячі іноземних терористів транслювали своє життя в реальному часі для друзів і родичів по всьому світу, часто за допомогою прихильників, які широко поширювали цей контент. Це мобілізація, поєднана з охопленням групою соціальних мереж і їхньою продуманою пропагандою, викликала серйозне занепокоєння щодо ролі Інтернету в радикалізації – Резолюція Ради Безпеки ООН прямо зобов'язувала держави вжити заходів для протидії цій загрозі та включала пункт, у якому висловлювалося занепокоєння щодо ролі Інтернету в «підбурюванні інших до скоєння терористичних актів» [42].

Як комунікаційні стратегії, терористичні атаки насамперед спрямовані на те, щоб представити терористичні організації більш потужними та витонченими, ніж вони є насправді. По-друге, атаки здійснюються, щоб перехопити висвітлення ЗМІ та допомогти поширити їхні повідомлення після атаки. Терористичні атаки можуть на короткий час домінувати у світовому порядку денному, що призведе до інтенсивного розголосу через надмірне висвітлення в ЗМІ (а тепер і через соціальні мережі), що перетворюється на масову пропаганду. Це безкоштовне висвітлення в ЗМІ дає можливість терористичній організації вербувати більше членів [36].

Вільне висвітлення в ЗМІ та пропаганда, що поширюється через терористичні атаки, у певному сенсі стають каталізаторами бази терористичної організації. Висвітлення теракту ЗМІ дає терористичній організації безкоштовний ефірний час на телебаченні та висвітлення в друкованих ЗМІ. Таким чином, намічене охоплення відбувається автоматично, і організація може почати набирати більше членів або охопити нових людей для найму.

У свідомості екстреміста та радикально віруючого в ідеологію терористичної організації висвітлення терористичної атаки в засобах масової інформації часто може стати іскрою та відправною точкою, що спонукає цю особу вирішити: «Я теж повинен щось зробити»[31].

Аудіовізуальна пропаганда може бути універсальним інструментом для передачі бажань пропагатора. Відеопропаганду часто створюють професійні медіакомпанії з метою просування екстремістських ідеологій. Крім контенту, створеного користувачами, є численні систематично створювані та розповсюджені відеоролики, які передають праву чи ісламську екстремістську ідеологію. Зокрема, ісламський екстремізм має високо професійні структури. Загалом існує три підрозділи з різними функціями: угруповання бойовиків як постачальники або творці відеоматеріалів; підрозділи виробництва медіа та підрозділи розповсюдження медіа. У деяких випадках ця сегментація не є характерною. Наприклад, Al-Fajr, As-Sahab і Global Islamic Media Front (GIMF) вважаються глобальними діючими центрами виробництва та розповсюдження [28].

Величезна кількість екстремістських відео в Інтернеті призвела до широкого розмаїття екстремістських пропагандистських жанрів і тем. Intel Center, а також Дослідницька група тероризму Норвезького оборонного дослідницького закладу повідомили про подібні жанри у своїх великих базах даних.

Оперативні (документальні) відео демонструють напади та вбивства з метою загрози противнику. Зазвичай вони тривають лише кілька хвилин (1-8 хв.) і зводяться до зображення нападів. Наприклад, послідовності від дистанційно керованих зарядів, які вибухають, коли повз проїжджає військова машина. Ці послідовності часто повторюються в уповільненій зйомці. Щоб підкреслити детонацію, додані позначки зображення, як червоні стрілки. Анашид (релігійні бойові пісні) супроводжують зображення, щоб прославити джихад [23].

Залякування досягається за допомогою відео із захопленням заручників і відео з обезголовленням, які деморалізують і стримують ворога. Ці відео є

основним інструментом психологічної війни. Своєю жорстокістю вони заслуговують на надзвичайне оприлюднення в ЗМІ. Бойовики погрожують наслідками, щоб заручники висунули вимоги до своїх урядів.

Відеозаписи цитують високопоставлених джихадистів. Ці відео стосуються реальних подій. Промовці погрожують своїм ворогам, наголошуючи на майбутніх спробах або пропонуючи винятки, якщо певні вимоги будуть виконані. Ці відео спрямовані як на ворога, так і на фінансових жертводавців, потенційних новобранців та інсайдерів [13].

Другий важливий аспект – це легітимація власних вчинків, яка відіграє важливу роль у всіх відеороликах і не є чітко відмежованою від відео з пропагандистськими цілями. Пропагандистські/рекламні відеоролики спрямовані на донесення цілей, узаконення нападів, поширення ідеології, залучення нових святих бійців і залякування ворога. Спікери здебільшого в капюшонах і коментують кадри зі ЗМІ, які показують принижених і знущаних мусульман, зруйновані будинки та послідовність бійок. Доповідачі посилаються на теорії змови проти мусульман.

Ідеологічні відеоролики служать ідеологічними презентаціями через виступи важливих лідерів. Вони можуть тривати від п'яти до 90 хвилин. У багатьох із них показано лише одного мовця з субтитрами. Аргументація часто ґрунтується на політичних конфліктах та індивідуальному обов'язку мусульманина брати участь у джихаді [13].

Наступні жанри насамперед адресовані тим, хто вже переконаний у ідеології: The ingroup. Вони пропонують конкретні інструкції або виступають за найбільш екстремальну форму особистої участі в джихаді: пожертвувати собою.

Відео прославлення/шанування служать для вшанування пам'яті загиблих джихадистів і вшанування як важливих лідерів, які ще живі, так і втрат великих груп. Показують планування атаки, підготовку машини та фотографії остаточного знищення. Мученики зачитують заповіти, передсмертні слова своїм родинам і підбадьорюють новобранців, наголошуючи на важливості самопожертви [16].

Навчальні відео випускаються рідше. Вони надають посібники, інструкції та тренінги щодо користування зброєю або приготування кустарного динаміту. Намір полягає не в заміні реальних тренувальних таборів, а у використанні Інтернету як додаткового інструменту для саморадикалізації. Також слід згадати професійні відеокліпи, оскільки вони є найбільш схожими на кінематографічні постановки, а отже, найкраще «замаскують пропаганду як розвагу». Однак ці продукти все ще рідко зустрічаються в порівнянні з іншими форматами [23].

Конкретна реалізація цих жанрів сильно транспортується тонкими сигналами, як символи та музика. Центр боротьби з тероризмом у Вест-Пойнті Військової академії США опублікував комплексний аналіз зображень, які використовувалися в інтернет-пропаганді джихадистів. Його метою було зробити видимими тонкі та невербалізовані повідомлення в пропагандистських кадрах. Каталог охоплює символи природи, географії та політики до людей, зброї, війни та загробного життя, жестів і кольорів. Багато мотивів є іманентними в ісламській культурі та поєднані з вибілковими елементами зображення, які використовуються джихадистами, щоб запропонувати певну екстремістську інтерпретацію. «Imagery Project» розкриває спробу викликати необхідну реакцію через емоційні чи історичні спогади. Наприклад, зображення водоспаду символізує духовний прогрес, дух, який зрештою підноситься до раю, і тому часто використовується в поєднанні з мученицькою смертю. Так само музика відіграє важливу роль [43].

У детальному аналізі символічного та семіотичного рівня комунікації у джихадистських відеокліпах дослідники О'Шонесі та Бейнс створили модель тристоронньої взаємодії: тріаду позиціонування. Вони розрізняли предмет (проблему чи текст, про який йдеться у повідомленні), символ (передбачене повідомлення) та значення (інтерпретацію символу в культурному контексті). Вони виявили, що в усіх відеозаписах Захід зображений як постійний агресор, що стоїть на противагу несправедливим ставленням до мусульман, які були представлені кількома культурними кодами. О'Шонесі та Бейнс резюмували, що терористичне позиціонування страху, ненависті, смерті чи джихаду схоже на

маркетингову стратегію в тій мірі, що терористи «мають цільові ринки, використовують комунікації, доступ до каналів розповсюдження та мають стратегію диференціації ринку»[59].

Відповідно до цього джихадистській пропаганді приписують особливу риторику, використовуючи ідею глобальної змови проти ісламу та обов'язку мусульманина захищати себе та свою сім'ю як релігійне чи соціальне виправдання для боротьби. Зокрема, «Аль-Каїда» відома своїми наративами, які вона вигадує. Розповсюджуючи відео, вони успішно створюють своєрідний бренд, який може відповідати будь-якому акту джихадистського терору [44].

В основі ідеологічного наративу «Аль-Каїди» лежить прагнення повернутися до ісламської чистоти та поділу світу на дві окремі групи: «ми» і «вони». У типових пропагандистських повідомленнях Аль-Каїди виділяють чотири різні типи наративів: ісламістська утопія, ідея «вони атакують нас», повідомлення «Джихад – єдина справедлива відповідь» і слава мучеництва як наслідок уявлення про те, що тероризм є законною тактикою джихаду[57].

Пропаганда шукає чітку аудиторію. Без слухача чи одержувача повідомлення залишиться непочутим і не зможе досягти своєї мети. З точки зору розповсюджувачів можна виділити чотири групи реципієнтів. Вони коливаються від тих, хто повністю відкидає представлені повідомлення, до тих, хто повністю прийме представлену ідеологію.

По-перше, є ті, хто вже переконаний в ідеології, екстремістська внутрішня група. Друга група складається з тих, на кого напав ворог або стороння група. По-третє, група між обома кінцями цього континууму включає реципієнтів, які поки що не підтримують ідеологію або сприйнятливі до переданих повідомлень [44].

Попередні дослідження проаналізували структуру ісламських екстремістських мереж і виявили, що учасники були відносно молодими і переважно чоловіками. Часто вони були іммігрантами з мусульманським культурним походженням, і їм доводилося справлятися або з невдалою освітньою кар'єрою, або з неприємною професійною ситуацією.

За даними досліджень виявили, що середній вік учасників джихаду становить 26 років. Станом на 2023 рік, більше 89% молоді віком від 17-27 років користується Інтернетом щодня, з них регулярно використовували відеоплатформи, такі як YouTube. Хоча немає гендерних відмінностей щодо загального користування Інтернетом, хлопці та дівчата все ж відрізняються тим, що вони робили в Інтернеті та як вони це оцінюють. Наприклад, 16% хлопців і лише 11% дівчат оцінили Інтернет як надійне джерело інформації[13].

Відчуття дискримінації та маргіналізації постійно обговорювалися як основні чинники процесів ісламської радикалізації. Так само було виявлено, що почуття маргіналізації та неприйняття суспільством є факторами ризику для прийняття екстремізму. Інтернет-спільноти можуть сприяти розвитку ідентичності, особливо серед маргінальних груп і екстремісти намагаються задовольнити цю потребу.

Країни, де спостерігається певний рівень ісламського екстремізму, включають: Франція, Бельгія, Велика Британія та Німеччина. Соціальна та економічна маргіналізація деяких мусульманських спільнот, соціальна дискримінація та проблеми інтеграції є частинами цієї динаміки. Важливо підкреслити, що більшість мусульманських громад у Європі живе мирно та інтегрується в суспільство. Ісламський екстремізм зазвичай є результатом конкретних соціальних, економічних та політичних факторів, і не можна узагальнювати всю мусульманську громаду через дії обмеженої кількості радикалізованих осіб [21].

Отже, ісламська радикалізація та екстремістська пропаганда є величезною загрозою, яка використовує ЗМІ, соціальні мережі та Інтернет як основні інструменти для вербування та поширення ідеології. Молодь, особи-одинаки, які переживають соціальну ізоляцію чи дискримінацію, а також ті, хто прагне знайти своє місце в суспільстві, найбільш вразливі до такого типу пропаганди. Діяльність таких груп, як «Аль-Каїда» та «Ісламська держава», відіграє значну роль у поширенні радикалізму, і ці групи активно використовують сучасні технології для залучення прихильників і створення пропагандистських

наративів, які легітимізують насильство та терор. Пропагандистська мета цих груп полягає не лише в поширенні ідеології, а й у залученні нових акторів, особливо через розпалювання ненависті, використання історичних символів, створення професійних відео та здійснення впливу через соціальні мережі.

РОЗДІЛ 3.

ЄВРОПЕЙСЬКА ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ ЕКСТРЕМІЗМУ Й РАДИКАЛІЗМУ

3.1. Стратегії Європейського Союзу та національних урядів у боротьбі з радикалізмом та екстремізмом

Поширення ісламістських та праворадикальних настроїв тривожно зростає, у Європі і за її межами. Ідеологія цих партій, груп та організацій несумісні із основними цінностями Європи. Це загроза для відкритого та різноманітного суспільства, для демократії та європейського способу життя. Європейський Союз багато років бореться з екстремізмом та радикалізацією громадян. Ще в 2005 році ухвалили «Стратегію ЄС з боротьби з тероризмом», що передбачає: протидію приєднанню до екстремістських організацій й радикалізації нових терористів; відстеження терористів та їхніх планів; захист громадян та майна від терористичних нападів [4].

Європа стикається з високою та динамічною загрозою тероризму, що підтверджується зростанням кількості терористичних атак, жертв та засуджень за тероризм в останні роки. У 2016 році було зафіксовано 142 невдалі,

попереджені та завершені атаки. У 2017 році вісім країн-членів ЄС постраждали від 16 терористичних нападів, а понад 30 змов було розкрито. Починаючи з 2020 року статистика демонструє стабільно високий рівень загроз, було зафіксовано 57 терористичних атак у державах-членах ЄС. Переважно це стосувалося атак джихадистських угруповань та політичних екстремістів. Найбільш серйозний інцидент стався у Відні, де напад у листопаді спричинив смерть чотирьох осіб і поранення ще понад 20-ти. У 2023 році нові конфлікти на Близькому Сході, такі як загострення між Ізраїлем і ХАМАС, сприяли зростанню рівня загроз і спроб радикалізації в Європі [5].

Радикалізація, яка призводить до насильницького екстремізму та тероризму, не є новим явищем, але нині цей процес відбувається з небаченою швидкістю та масштабом. Це явище не обмежується окремими країнами-членами ЄС, а охоплює весь Союз. Політики ЄС та держав-членів повинні терміново адаптуватися до цього виклику, пропонуючи ефективні рішення.

Особливі виклики становлять повернення іноземних бойовиків-терористів та їхніх родин, включаючи дітей, а також джихадистів, які діють у своїх країнах, і поодиноких виконавців. Це створює значні труднощі як у попередженні, так і у протидії процесу радикалізації. Що стосується іноземних бойовиків-терористів, їхнє повернення та переміщення є довгостроковою проблемою, яка вимагає від держав-членів балансу між репресивними заходами та «м'якими» підходами. Їхнє ув'язнення може лише відтермінувати загрозу, яку вони становлять [13].

Незалежно від типу радикалізації чи конкретних обставин у тій чи іншій країні, держави-члени стикаються зі схожими проблемами, такими як використання Інтернету та соціальних мереж екстремістськими групами чи організаціями насильницького екстремізму для пропаганди та вербування, радикалізація у в'язницях, ризики зростаючої поляризації та, загалом, підризу суспільного миру та спільних цінностей [9].

Політика ЄС у сфері запобігання та протидії радикалізації була посилена останніми роками, що відображено у численних ініціативах ЄС та програмах

фінансування. Згідно з рішенням Комісії від 17 липня 2017 року, було створено Високу групу експертів Європейської Комісії з питань радикалізації (HLCEG-R) із завданнями: 1) надання рекомендацій щодо покращення співпраці та взаємодії між різними зацікавленими сторонами, зокрема державами-членами; 2) подальший розвиток політики ЄС із запобігання радикалізації, включаючи розробку принципів та рекомендацій для реалізації цілеспрямованих і ефективних заходів на рівні ЄС та національному рівні; 3) визначення майбутніх механізмів більш структурованої співпраці на рівні Союзу. До складу Високої групи входять компетентні органи держав-членів, а також: EUROPOL, Європейська агенція з питань судової співпраці (EUROJUST), Агенція ЄС із фундаментальних прав, Агенція ЄС із підготовки правоохоронних органів (CEPOL), Центр передового досвіду мережі обізнаності щодо радикалізації (RAN Centre of Excellence), Європейська служба зовнішніх дій (EEAS), Координатор ЄС з питань боротьби з тероризмом [1].

У політиці ЄС щодо боротьби з тероризмом значний акцент робиться на запобіганні радикалізації, яку розглядають як процес, що призводить до тероризму та радикального екстремізму. Оскільки тероризм у Європі базується на радикальних ідеологіях, ефективна протидія цьому явищу вимагає уваги до проявів екстремізму, з акцентом на заходах кримінальної превенції.

Особливу увагу слід приділяти молоді, яка стає мішенню терористів, зокрема тих, хто має досвід бойових дій за кордоном. Це також стосується дітей, які народилися або тривалий час перебували в таких регіонах: вони можуть бути як об'єктами радикалізації, так і носіями радикальних ідей, набутими, зокрема, під час участі у військових тренуваннях у зонах конфлікту[23].

Для ефективної боротьби з радикалізацією у 2015 році Європейська комісія заснувала Інтернет-форум ЄС. Цей форум об'єднує уряди, Європол та провідні технологічні компанії й платформи соціальних медіа для вирішення питання швидкого видалення нелегального контенту, зокрема терористичної пропаганди, обмеження доступу до терористичного контенту онлайн і збільшення обсягу ефективних контрнарративів. Крім того, відомо про значну

діяльність Європейської стратегічної комунікаційної мережі (ESCN), яка допомагає державам-членам розробляти стратегічні комунікаційні стратегії[34].

Мережа посилення обізнаності з радикалізації (Radicalisation Awareness Network RAN) - це мережа передових практиків, які щодня працюють як з тими, хто вразливий до радикалізації, так і з тими, хто вже радикалізувався. Як представники громадянського суспільства, соціальні працівники, молодіжні працівники, вчителі, медичні працівники, представники місцевої влади, офіцери поліції та пенітенціарні, вони беруть участь як у запобіганні та протидії насильницькому екстремізму в усіх його формах, так і в реабілітації та реінтеграції насильницьких екстремістів. З моменту заснування в 2011 році RAN залучила понад 6000 практиків, які разом представляють усі країни-члени ЄС [36].

Глобальна стратегія Європейського Союзу (EUGS), є оновленою доктриною Європейського Союзу щодо підвищення ефективності оборони та безпеки Союзу та його держав-членів, захист цивільних осіб, співпраця між збройними силами держав-членів, управління імміграцією, кризи. Прийнята 28 червня 2016 року вона замінює Європейську стратегію безпеки 2003 року [27].

EUGS доповнюється документом під назвою «План реалізації безпеки та оборони» (IPSD). Концепція стратегічної автономії є частиною Глобальної стратегії Європейського Союзу. Це стосується спроможності Європейського Союзу захищати Європу та діяти у військовій сфері в її сусідах, не надто покладаючись на Сполучені штати. Ідея стратегічної автономії в тій мірі, в якій вона інформує Європейську глобальну стратегію, полягає в тому, що європейці колективно мають здатність і волю постояти за себе з точки зору безпеки та оборони [25].

Офіційна програма боротьби з тероризмом ЄС на 2020 рік включає: виявлення слабких місць, нарощування потенціалу там, де це найбільше потрібно; боротьба з радикалізацією на всіх рівнях; посилення безпеки, позбавлення терористів можливості діяти, зміцнення зовнішніх кордонів;

мінімізувати вплив, дозволити судове переслідування, посилити підтримку жертв [27].

Для забезпечення співпраці між державами-членами ЄС у рамках цієї стратегії в Брюсселі створено пост координатора, завданням якого є координація дій національних компетентних органів у запобіганні терористичним нападам, а також у захисті громадян і охорона важливих об'єктів. Підвищення ролі комунікативної діяльності координатора відбувалося поступово, одночасно з розвитком його основних функцій, часто з об'єктивними труднощами для останніх. Наразі функції координатора ЄС з боротьби з тероризмом стали чіткішими та представлені у такому вигляді:[6]

- координація роботи Європейської Ради в боротьбі з тероризмом,
- надання політичних рекомендацій та пропозицій щодо пріоритетних напрямів роботи на адресу Ради ЄС,
- контроль за виконанням Антитерористичної стратегії ЄС,
- постійний моніторинг усіх інструментів боротьби з тероризмом,
- розвиток співробітництва держав-членів Європейського Союзу з іншими державами в антитерористичній сфері.

Проект DRIVE505, ухвалений 2021-2023 рр. В Данії, Норвегії, Нідерландах та Сполученому Королівстві проект досліджує роль соціального відторгнення в його багатьох формах у розумінні залучення до ідей, які дехто сприймає як радикальні. Проект надає політикам практичні поради щодо визначення та включення соціальної інтеграції та соціальних детермінант суспільного психічного здоров'я в політику, спрямовану на подолання загрози конфлікту та поляризації, уникаючи при цьому пасток подальшого відчуження та маргіналізації спільнот [53].

Міжвідомча цільова група ЄС Arab StratCom Task Force, створена для протидії радикалізації в арабських країнах. Працює через делегації ЄС та виконує такі функції: [35]

- розробляє рекомендації в політичних напрямках діяльності Ради, на основі інформації від Європолу та Центру аналізу розвідки ЄС,
- відслідковує реалізацію проєктів ЄС проти екстремізму та радикалізації,
- інформування ЄР про ефективність реалізації рішень. Інформує структури ЄС про свою діяльність в арабському світі,
- забезпечує велику роль ЄС в боротьбі з тероризмом,
- підтримує зв'язок між ЄС та арабськими країнами з питань тероризму,
- забезпечує зв'язок між арабськими та європейськими інфлюенсерами та журналістами,
- реалізує культурну дипломатію.

Дуже багато стратегій у боротьбі з екстремізмом та радикалізацією розроблені Європейським Союзом, але держави також мають свої власні національні підходи. Наприклад, в Данії є «Модель Орхуса» програма спрямована на ранню профілактику радикалізації та екстремізму. Виконувана робота є результатом співпраці між поліцією Східної Ютландії та муніципалітетом Орхуса та виконується як додаток до існуючих ініціатив із запобігання злочинності. В роботі використовуються існуючі ініціативи та процедури запобігання злочинності, які доповнюються міжгалузевою та міждисциплінарною робочою групою з конкретними знаннями щодо радикалізації. Орхуська модель пропонує різноманітні втручання та зусилля щодо окремих осіб, груп, спільнот та громадськості загалом, тобто програму наставництва, програму виходу та заходи з підвищення обізнаності[59].

В Німеччині діє BAMF (Федеральне відомство у справах міграції та біженців), яке має багато програм та ініціатив для мігрантів, які хочуть влитися в суспільство, а також програми для запобігання їхньої радикалізації. У Великій Британії існує антитерористична стратегія «Contest», вона спрямована на зменшення ризику від тероризму, щоб люди могли вільно та впевнено жити

своїм життям. Складається з 4 напрямків: переслідування, запобігання, захист, підготовка [27].

В європейських країнах існують громадські організації такі, як британська «HOPE not hate» та італійська «Searchlight». Вони займаються відслідковуванням радикальних угруповань, ініціюють просвітницькі кампанії та підтримують жертв екстремізму. Важливими проектами більшості урядів є освітні кампанії в навчальних закладах, де проводять лекції по розвитку медіа грамотності та розпізнання радикальної пропаганди чи екстремістської діяльності в Інтернеті [38].

Отже, ЄС та уряди стикаються з дедалі серйознішими викликами радикалізації та екстремізму, які загрожують безпеці громадян, соціальній стабільності та демократичним цінностям. Для подолання загроз ЄС та держави створюють та використовують стратегії, комплексні підходи, які включають превентивні заходи та посилення співпраці. Стратегії ЄС і національних урядів, такі як антитерористичні ініціативи, координація на міжнародному рівні, моніторинг Інтернет-пропаганди та підтримка програм соціального залучення, спрямовані на мінімізацію ризиків і усунення основних причин радикалізації та екстремістських ідеологій.

3.2. Міжнародна співпраця у боротьбі з екстремізмом та радикалізмом

Зростання екстремістської діяльності, терористичних актів, поширення крайніх правих ідеологій та радикалізація в Інтернеті підривають стабільність в європейському суспільстві і створюють серйозну загрозу для безпеки. Для протидії цим загрозам важлива координація спільних зусиль. Обмін інформацією та досвідом, створення та ухвалення ключових проектів між урядами та міжнародними організаціями такими, як ЄС, ООН, ОБСЄ, НАТО, Рада Європи та Європол. Завдяки міжнародній співпраці держави можуть швидко

відслідковувати радикалізацію осіб, терористичну діяльність, та превентивно запобігати цим загрозам.

Основні сильні сторони поточних анти екстремістських заходів і політики ЄС – це Співпраця держав-членів Європейського Союзу в боротьбі з тероризмом, яка почалася в 1970-х роках, набрала обертів після терористичних нападів 11 вересня 2001 року та була посилена вибухами в Мадриді 2004 року і Лондоні 2005. У цьому випадку ЄС діяв реактивно, відреагувавши на черговий трагічний інцидент закликом до солідарності між державами-членами. Були терміново вжиті необхідні заходи, які обговорювалися кілька років, але постійно відкладалися через високу вартість, технічні труднощі, а також розбіжності між державами-членами та інституціями ЄС. Наразі проблема екстремізму перестала бути переважно зовнішньою загрозою для ЄС. На початку XXI століття частота і географія терористичних атак значно зросла. У зв'язку з цим боротьба з тероризмом стала займати особливе місце в політиці ЄС. Швидке пристосування до світових стандартів і реакційні зміни в політиці з кожним інцидентом помітніші [41].

З червня 2002 року, був прийнятий план антитерористичних дій. У ньому зазначаються заходи в ряді сфер для ефективного здійснення внеску, таких як поліцейська та судова співпраця; налагодження двосторонніх відносин з країнами Близького Сходу, Євро-Середземноморського партнерства та Афганістаном разом із третіми країнами; захист повітряного транспорту та негайна готовність та використання заходів економічного та фінансового характеру. Оглядаючись на терористичні атаки в Брюсселі та Парижі в 2015 році було прийнято «Європейський порядок денний безпеки»[4].

Великим кроком було збільшення повноважень Європолу - міжнародної кримінальної поліції ЄС, для посилення боротьби з мережами кібертероризму, вербування та фінансування тероризму. Це призвело до того, що сьогодні Європол успішно координує поліцейську співпрацю в усіх державах ЄС, активно обмінюючись інформацією між національними поліцейськими структурами, а

його публікації визнані іншими пан'європейськими структурами цінним джерелом аналітичних даних.

Після нападу на Charlie Hebdo у 2015 році Комісія запропонувала у своєму Європейському порядку денному з безпеки створити Європейський центр боротьби з тероризмом (ЕСТС) для покращення обміну інформацією та оперативної підтримки слідчих держав-членів. У рамках Європолу, Агентства ЄС із співробітництва правоохоронних органів, ЕСТС об'єднує спеціалізовані ресурси, експертизу та інформацію про іноземних бойовиків-терористів, вибухівку, вогнепальну зброю, фінансову розвідку та онлайн-пропаганду для підтримки підрозділів правоохоронних органів держав-членів щодо боротьби з тероризмом.[34]

15 березня 2017 року ЄС прийняв Директиву про боротьбу з тероризмом. Директива зміцнює правову базу для більш повного охоплення поведінки, пов'язаної з тероризмом. Усі країни ЄС мають забезпечити криміналізацію таких дій, як навчання та подорожі з метою тероризму, а також фінансування тероризму. Ці узгоджені визначення терористичних злочинів служать орієнтиром для співпраці та обміну інформацією між національними органами влади [7].

Стратегія медіа-комунікацій, ухвалена у 2006 році для реалізації «Плану дій ЄС щодо боротьби з радикалізацією та вербуванням», а також переглянута «Стратегія та настанови ЄС з протидії радикалізації та вербуванню», ухвалені у 2014 році, забезпечують стратегічне керівництво щодо комунікаційних аспектів протидії тероризму. ЄС посилив свої зусилля в цій сфері, яка є пріоритетною. 2015 року, глави держав і урядів закликали до створення «комунікаційних стратегій для сприяння толерантності, недискримінації, основних свобод і солідарності в межах ЄС, зокрема через посилення міжрелігійного та громадського діалогу, а також створення наративів для протидії терористичним ідеологіям, включаючи надання голосу жертвам [8], [24].

24 березня 2016 року, після атак у Брюсселі, міністри юстиції та внутрішніх справ зробили заяву про необхідність продовжувати розробляти ефективні

превентивні заходи, зокрема шляхом покращення раннього виявлення ознак радикалізації на місцевому рівні, а також протидії риториці ІД та Аль-Каїди через комунікаційні стратегії та розробку ефективних програм реабілітації. У цьому контексті мережа обізнаності про радикалізацію (RAN) та стратегічна комунікаційна мережа (Strategic Communication Network) посилюють свою підтримку практикам, громадянському суспільству та державам-членам. Комісія активізує співпрацю з ІТ-компаніями, зокрема в межах Інтернет-форуму ЄС, для боротьби з терористичною пропагандою та розробив кодекс поведінки проти мови ворожнечі в Інтернеті[34].

Важливість стратегічних комунікацій була також визнана коаліцією проти ІДІЛ і закріплена у Висновках Ради щодо ІД, Сирії та Іраку від 23 травня 2016 року. Одна з робочих груп коаліції проти ІДІЛ під керівництвом Великої Британії розробляє матеріали для стратегічних комунікацій, які можуть використовувати інші партнери. Для урядів держав дуже корисно обмінюватися досвідом і матеріалами, створеними для підвищення обізнаності, освіти, протидії та запобігання загрозам, з яких вони можуть почерпнути натхнення. Крім того, Консультативна група зі стратегічних комунікацій щодо Сирії (SSCAT, яка змінила назву на Європейську мережу стратегічних комунікацій або ESCN і фінансується Європейською комісією) співпрацювала з багатьма державами членами ЄС щодо відповідних викликів стратегічної комунікації[48].

У контексті міжнародного співробітництва важливо згадати внесок багатомовного моніторингу терористичного контенту в Інтернеті, який здійснює EUROPOL (Internet Referral Unit), а також роботу, зокрема, робочої групи з комунікацій та наративів Мережі обізнаності про радикалізацію (RAN), яку підтримує Європейська Комісія[45].

Також варто зазначити про ініціативу Комісії (Empowering Civil Society Initiative) для створення контрнарративів у межах Інтернет-форуму ЄС. Платформа, яка створена для боротьби з екстремізмом та радикалізмом в онлайн просторі. Основна мета форуму це об'єднання урядів країн ЄС, онлайн-платформ і громадянського суспільства для розробки стратегій щодо протидії поширенню

екстремістських ідеологій та радикалізації в Інтернеті. Працює над проєктами підвищення обізнаності щодо механізмів радикалізації та визначення поширеної пропаганди. Активно створює та поширює освітні матеріали та інтерактивний контент. ЄС співпрацює з провідними онлайн-платформами такими, як Google, Facebook, YouTube, Twitter а Microsoft.[49].

Алгоритми всеосяжних компаній автоматично знаходять та видаляють екстремістський контент і поширювати контрнарративи. У межах ініціативи YouTube Redirect Method, користувачам, які шукають радикальні матеріали, пропонуються відео з контрнарративами. Цікаво, що створення контрнарративів передбачає формат особистих історій. Наприклад, це можуть бути свідчення колишніх екстремістів або жертв тероризму, які пояснюють, що радикалізація зробила з їхнім життям. Відео, де руйнуються сім'ї та громади через радикалізацію. Або контрнарративи з історіями мігрантів, які успішно вливаються в суспільство. Ще одна Ініціатива в межах форуму – YouthCAN (Youth Civil Activism Network), яка підтримує молодіжні організації з боротьби з радикалізацією [42].

24 липня 2020 року Європейська комісія прийняла нову Стратегію Союзу безпеки ЄС на період 2020–2025 років. Від боротьби з тероризмом і організованою злочинністю до запобігання та виявлення гібридних загроз і підвищення стійкості критичної інфраструктури до сприяння кібербезпеці та сприяння дослідженням та інновації. Одним із чотирьох пріоритетів Стратегії Союзу безпеки є «Захист європейців від тероризму та організованої злочинності». Стратегія оголошує про ухвалення Порядку денного ЄС з боротьби з тероризмом разом із поновленням дій із запобігання та протидії радикалізації[19].

Глобальний фонд із запобігання загрозам тероризму між ЄС та ООН був створений у квітні 2022 року у співпраці та за фінансової підтримки Європейського Союзу, щоб дати ООН можливість надавати швидку та гнучку підтримку державам-членам, які зіткнулися з терміновою терористичною загрозою або ситуацією, що розвивається. Фонд допомагає державам-членам

розширити їхній потенціал для виявлення, запобігання, протидії, реагування та розслідування терористичних загроз, одночасно забезпечуючи повагу до міжнародного права, включаючи право людини, міжнародне гуманітарне право та право біженців, відповідно до Глобальної стратегії боротьби з тероризмом ООН та вимоги відповідних резолюцій Ради Безпеки [27].

Об'єктом керує Контртерористичний офіс ООН разом із Програмним офісом UNOCT з боротьби з тероризмом і навчання в Африці. Управління ООН з обслуговування проектів надає матеріально-технічну підтримку Об'єкту. Механізм має глобальний масштаб впровадження та надає підтримку відповідно до двох принципів: на основі офіційних запитів від держави-члена та в координації з іншою підтримкою від Організації Об'єднаних Націй та Європейського Союзу. Держави-члени заохочуються базувати свої запити про підтримку на рекомендаціях Контртерористичного комітету Ради Безпеки ООН (КТК) щодо покращення виконання ними відповідних резолюцій Ради Безпеки. Ці рекомендації є результатом оцінок, проведених від імені Комітету Виконавчим директором Контртерористичного комітету (CTED), який є ключовим партнером UNOCT і членом Глобального договору ООН про координацію боротьби з тероризмом [26].

Фонд працює в координації з іншими програмами та проектами ООН і Європейського Союзу щодо запобігання та протидії тероризму та насильницькому екстремізму, що сприяє тероризму, з метою створення синергії та максимізації впливу. Це включає взаємодію з постійними координаторами ООН, країновими командами ООН та мережею експертів з боротьби з тероризмом у представництвах ЄС [12].

Загалом співпраця Ради Європи та Європейського союзу має багато плідних проектів проти екстремізму та радикалізму. Одним із важливих для міжнародного співробітництва є Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму. Рада також оновила свою стратегію боротьби з тероризмом на період 2018-2022 років, яка базується на попередженні, переслідуванні та захисті, включаючи допомогу жертвам. Вона також створив Комітет з боротьби з

тероризмом (CDCT) для нагляду та забезпечення успішного впровадження відповідних правових інструментів РЄ[11].

Проект ЄС і Ради Європи «HELP Radicalization Prevention» спрямований на покращення реагування системи кримінального правосуддя в ЄС для запобігання радикалізації, що веде до тероризму та насильницького екстремізму, шляхом підвищення спроможності та взаємної довіри юристів-практиків, які займаються цією проблемою, шляхом навчання, міжвідомчого спілкування та транскордонне співробітництво. За фінансування ЄС цей дворічний проект реалізується Радою Європи в рамках програми HELP і спрямований на суддів, прокурорів, персонал пенітенціарних установ і пробації [38].

Отже, зростання екстремізму та радикалізму становить серйозну загрозу для соціальної безпеки та стабільності. Міжнародне співробітництво є важливим інструментом боротьби з загрозами. ЄС і міжнародні організації, такі як ООН, ОБСЄ, НАТО та Європол, розробляють спільні ініціативи, спрямовані на обмін інформацією, посилення контролю над радикалізацією в Інтернеті, захист критичної інфраструктури та покращення кібербезпеки. Серед значних досягнень – створення Європейського контртерористичного центру, механізми моніторингу контенту Інтернет-форумом, а також стратегічні комунікації та контрнарративні ініціативи. Держави-члени ЄС та співпраця з іншими країнами світу збільшують потенціал боротьби із загрозою тероризму, зокрема шляхом оновлення законодавчої бази, навчання експертів та підтримки жертв тероризму. Ці ініціативи допомагають зміцнити єдність, безпеку та фундаментальні демократичні цінності.

ВИСНОВКИ

Вивчення сутності понять радикалізму та екстремізму показало, що найчастіше ці термін використовуються для опису політичних крайніх поглядів і релігійних ідеологій та їх впливу на суспільство. Аналіз різних джерел підтвердив використання таких термінів, як «радикалізація», «радикальні партії», «політичний екстремізм» та інші для опису радикалізму та екстремізму як загрози. Загалом, схожість між термінами екстремізму та радикалізму полягає в прагненні до зміни статус-кво чи прийняття нестандартних поглядів. Однак відмінність полягає в тому, що радикалізм може залишитися на рівні ідей та переконань, тоді як екстремізм включає фізичні або насильницькі методи для досягнення своїх цілей. Таким чином, екстремізм - це радикалізм у крайній формі, що зазвичай пов'язаний із готовністю до насильства та відмовою від будь-яких компромісів або законних шляхів досягнення мети. У результаті, вивчення теоретичної частини теми, виявлено взаємозв'язок між термінами та визначено загрози радикальних поглядів в політичному дискурсі. Розуміння теоретичної частини дослідження дозволяє визначити серйозність загрози для суспільства ЄС та оцінити потенційні можливості запобігання загрозам.

Європейські інституції такі, як ООН, Рада Європи, Європейська комісія та Європол неодноразово виділяли онлайн-радикалізацію як ключову проблему та загрозу безпеці Європи. Для екстремістів Інтернет ідеальне середовище для

поширення своєї пропаганди, де такі угруповання, як «Ісламська держава», «Аль-Каїда» та ультраправі партії Європи вербують своїм контентом «новачків». Вони створюють соціальні медіа платформи, як Gov.ai, акаунти в соціальних мережах на Twitter (X) чи Facebook, беруть участь в онлайн-форумах або шукають «жертв» через чати онлайн ігор. Завдяки, доступним кожному, алгоритмам в соціальних мережах екстремісти персонально зацікавлюють користувачів. Також, проаналізовано як онлайн-середовище сприяє саморадикалізації «вразливих» молодих людей. Аналіз методів радикалізації в дослідженні показує, що стратегії екстремістів поєднують високотехнологічні інструменти і психологічний вплив, що створює значні виклики для демократичних суспільств.

В дослідженні також проаналізовано праві та ліві політичні партії, які діють в Європі. Зокрема: французький «Національний фронт», угорська «Jobbik», «Альтернатива для Німеччини», грецька «Syriza» та іспанська «Podemos». Загалом, через свої крайні ідеології, антиміграційну та євроскептичну риторику партії відіграють величезну роль в дестабілізації політичної стабільності в Європі та становлять значну для демократії.

Не менш активу роль в дестабілізації стабільності Європи відіграла Росія. Прослідковано активні ідеологічні і фінансові зв'язки між РФ та політиками Європи, зокрема «позика» Марі ле Пен з французької партії «Національний Фронт». Росія прагне ослабити політичну та економічну єдність Європи через дезінформаційні кампанії, економічний тиск та корупційні схеми у секторі енергетики. Проаналізовано, що через свої проросійські погляди та співпрацю європейські радикальні партії, легітимізують злочини РФ, от як, наприклад, референдум про статус Криму 2014 року.

Також важливо зазначити, що пропаганда ісламського екстремізму шукає «свою аудиторію» та впливає на різні рівні суспільств ЄС. Молодь є найбільш вразливою через зацікавленість, бажання належати та знати своє місце. За даними досліджень, виявлено, що середній вік учасників джихаду становить 26 років, і найчастіше ці молоді люди мусульманського віросповідання, які не

зможли інтегруватися в європейське суспільство. Відчуття дискримінації та маргіналізації постійно обговорюються, науковцями, як основні чинники процесів ісламської радикалізації.

На протидію загрозам радикалізму та екстремізму ЄС та уряди розробили стратегії протидії. Постійно оновлюють проекти, ініціативи, нормативні заходи для актуальній відповіді екстремістам «Стратегія ЄС з боротьби з тероризмом», «Мережа посилення обізнаності з радикалізації» RAN, «Глобальна стратегія ЄС», «Arab StartCom». Найбільшою перевагою в протидії екстремізму та тероризму є міжнародна співпраця. Спільні зусилля держав, Європейського Союзу, Європолу, ООН, Ради Європи спрямовані на обмін інформацією, посилення контролю над радикалізацією в Інтернеті та захист критичної інфраструктури. Співпраця надає швидший доступ до інформації та можливості швидше відреагувати на неочікувану загрозу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бергенева Аружан. Політика та методи боротьби Європейського Союзу з тероризмом | Міжнародний науковий вісник. Міжнародний науковий вісник. 2022р. С. 2-9 URL: <http://visnyk-international.uzhnu.edu.ua/article/view/260238>(дата звернення: 02.11.2024).
2. Демченко О. Праві захоплюють Європу. У чому загроза? LB.ua. 2023р. URL: https://lb.ua/world/2023/07/04/563493_pravi_zahoplyuyut_ievropu_cho_mu.html (дата звернення: 02.11.2024).
3. Екстремізм (Extremism) – що це таке та хто такі екстремісти. Termin.in.ua. URL: <https://termin.in.ua/ekstremizm-extremism/> (дата звернення: 02.11.2024).
4. Звіт про ситуацію з тероризмом і тенденції в ЄС (TE-SAT). Європол 19 грудня 2023 р. URL: <https://www.europol.europa.eu/publications-events/main-reports/eu-terrorism-situation-and-trend-report#fndtn-tabs-0-bottom-2>. (дата звернення: 14.11.2024)
5. ІНІЦІАТИВИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В БОРОТЬБІ З ПРОПАГАНДОЮ ТЕРОРИЗМУ (оглядова стаття) Наталія Карпчук. 2020р. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/nov/22649/karpchuk220201520_1.pdf (дата тзвернення: 02.11.2024).

6. Координатор боротьби з тероризмом. Офіційний сайт Ради Європи 2024р.
URL: [Counter-Terrorism Coordinator - Consilium](#)(дата звернення:02.11.2024)
7. Міжнародний документ «Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС)» : Директива від 30.05.2018 р. № 2018/843 / База даних «Законодавство України» / ВР України.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_010-18#Text (дата звернення:10.11.2024).
8. Міжнародний документ «Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом»: Конвенція від 27.01.1977 р. № ETSN90// База даних «Законодавство України» ВР України 30.05. 2018р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_331#Text (дата звернення: 10.11.2024).
9. Міжнародний документ «Європейська конвенція про видачу правопорушників»: Конвенція від 13.12.1957 р. № 995_033 // База даних «Законодавство України» ВР України 20. 09. 2012р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_033#Text (дата звернення: 10.11.2024).
10. Міжнародний документ «Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму» : Конвенція від 16.05.2005 р. № 994_a34 // База даних «Законодавство України» / ВР України 17.11.2010р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948#Text (дата звернення: 10.11.2024).
11. Міжнародний документ «Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму»: Конвенція від 16.05.2005 р. № 994_838 // База даних «Законодавство України» / ВР України 22. 10. 2015р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_712#Text (дата звернення: 10.11.2024).
12. ПОРЯДОК участі суб'єктів боротьби з тероризмом у спільних антитерористичних заходах за участю іноземних держав або

- міждержавних об'єднань, а також проведення антитерористичних заходів та операцій із залученням сил і засобів іноземних держав або міждержавних об'єднань на території України та інших держав Закон України від від 24 листопада 2023 р. № 1246. База даних «Законодавство України» / ВР України 24.11.2023р. [Про затвердження Порядку участі... | від 24.11.2023 № 1246](#) (дата звернення: 10.11.2024).
- 13.Радикальні ісламісти: в яких країнах діють терористичні організації. Слово і Діло. 2021р.
URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/09/09/infografika/svit/radykalni-islamisty-yakux-krayinax-diyut-terorystychni-orhanizacziyi> (дата звернення: 14.11.2024)
- 14.¿Qué es extremismo? Una definición. Contrapeso.info. 2015.
URL: <https://contrapeso.info/que-es-extremismo/> (date of access: 02.11.2024).
- 15.¿Qué vínculos hay entre el gobierno de Rusia y la candidata presidencial francesa de derecha radical Marine Le Pen? - BBC News Mundo. BBC News Mundo. 2017 URL: <https://www.bbc.com/mundo/noticias-39507103.amp> (date of access: 14.11.2024)
- 16.Aisha Javed Qureshi. Role of Mass and Social Media in Radicalization to Extremism | Office of Justice Programs. Office of Justice Programs. 2022
URL: <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/role-mass-and-social-media-radicalization-extremism> (date of access: 04.11.2024).
- 17.Akkerman T., Sarah de Lange, Rooduijn M. Radical Right-Wing Populist Parties in Western Europe: Into the Mainstream?. Routledge & CRC Press. 2016
URL: <https://www.routledge.com/Radical-Right-Wing-Populist-Parties-in-Western-Europe-Into-the-Mainstream/Akkerman-deLange-Rooduijn/p/book/9781138914988?srsId=AfmBOoqx5gMPvN-IMCy5yBP1VTOTgFVtpUn780fxphfzayIzY9suww2K> (date of access: 02.11.2024)
- 18.Aleksandr F. Trickle Down Soft Power: Do Russia's Ties to European Parties Influence Public Opinion?. OUP Academic. 2020

- URL: <https://academic.oup.com/fpa/article-abstract/17/1/oraa013/5825379> (date of access: 02.11.2024).
19. Anuario Internacional CIDOB 2025. Claves para interpretar la agenda global | CIDOB,. 2016 URL: https://www.cidob.org/sites/default/files/2024-07/NOTES%20163_DIEGO%20MURO_ANG.pdf(дата звернення: 02.11.2024).
20. BERNARD RORKE. The Rise of the Far Right and Anti-Gypsyism in Hungary. Open Society Foundations. 2010 URL: <https://www.opensocietyfoundations.org/voices/rise-far-right-and-anti-gypsyism-hungary> (date of access: 02.11.2024).
21. Coi G. Mapped: Europe's rapidly rising right. POLITICO. 2024 URL: <https://www.politico.eu/article/mapped-europe-far-right-government-power-politics-eu-italy-finalnd-hungary-parties-elections-polling/> (date of access: 02.11.2024).
22. Combatting radicalisation in France: from experimentation to professionalisation. CIDOB. 2021 URL: <https://www.cidob.org/en/publications/combating-radicalisation-france-experimentation-professionalisation> (date of access: 14.11.2024).
23. Comparing Al Qaeda and ISIS: Different goals, different targets. Brookings. 2015 URL: <https://www.brookings.edu/articles/comparing-al-qaeda-and-isis-different-goals-different-targets/> (date of access: 22.11.2024).
24. Counter terrorism and radicalisation. Migration and Home Affairs. 2020 URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/internal-security/counter-terrorism-and-radicalisation_en(date of access: 02.11.2024).
25. Countering Violent Extremism and Humanitarian Action NRC. 2017 URL: https://www.nrc.no/globalassets/pdf/position-papers/170622-nrc-position-paper_cve-and-humanitarian-action---fv.pdf (дата звернення: 14.11.2024).
26. Counter-Terrorism Module 5 Key Issues: European Region. United Nations Office on Drugs and Crime. 2018

- URL: <https://www.unodc.org/e4j/en/terrorism/module-5/key-issues/european-region.html>(date of access: 14.11.2024).
- 27.Counter-terrorism strategy (Contest) - Kent County Council. Kent County Council. 2024 URL: <https://www.kent.gov.uk/about-the-council/strategies-and-policies/service-specific-policies/community-safety-and-crime-policies/contest#:~:text=Contest%20is%20the%20UK's%20counter,investigate%20and%20disrupt%20terrorist%20attacks> (date of access: 14.11.2024)
- 28.Cristina Mattei, Sara Zeiger. FACTORS CONTRIBUTING TO RADICALIZATION A CONCEPTUAL FRAMEWORK 2018 URL: <https://hedayah.com/app/uploads/2021/10/Factors-Contributing-to-Radicalization.pdf> (дата звернення: 02.11.2024).
- 29.David Señorán Lopez. Mapa del auge de la derecha radical en la Unión Europea 2024 URL: <https://www.descifrandolaguerra.es/mapa-del-auge-de-la-derecha-radical-en-la-union-europea/>(дата звернення: 20.11.2024).
- 30.Definition of EXTREMISM. Merriam-Webster: America's Most Trusted Dictionary. 2024 URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/extremism> (date of access: 14.11.2024).
- 31.Diego Muro. What does Radicalisation Look Like? Four Visualisations of Socialisation into Violent Extremism. CIDOB. 2016 URL: <https://www.cidob.org/en/publications/what-does-radicalisation-look-four-visualisations-socialisation-violent-extremism> (date of access: 02.11.2024).
- 32.Elecciones europeas: la extrema derecha avanza menos de lo esperado. The Conversation. 2024 URL: <https://theconversation.com/elecciones-europeas-la-extrema-derecha-avanza-menos-de-lo-esperado-232028> (date of access: 14.11.2024).
- 33.En busca de los extremos: tres modelos para comprender la radicalización - Revista de Estudios en Seguridad Internacional. Revista de Estudios en Seguridad Internacional. 2019

- URL: <https://seguridadinternacional.es/resi/html/en-busca-de-los-extremos-tres-modelos-para-comprender-la-radicalizacion/> (date of access: 14.11.2024).
34. EU Internet Forum: Bringing together governments, Europol and technology companies to counter terrorist content and hate speech online. European Commission – European Commission. 2015
URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_15_6243 (date of access: 14.11.2024).
35. EU strategic communication with the Arab world | Think Tank | European Parliament. 2016
URL: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2016\)581997](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2016)581997) (date of access: 14.11.2024).
36. Frontiers | Terrorism and the internet: How dangerous is online radicalization?. Frontiers. 2022
URL: <https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2022.997390/full> (date of access: 22.11.2024).
37. Going to the extreme: Inside Germany's far right - BBC News. BBC News. 2024
URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-68931170.amp> (date of access: 14.11.2024)
38. HELP project: preventing radicalisation through international cooperation and training - CEP Probation. CEP Probation. 2019 URL: <https://www.cep-probation.org/help-project-preventing-radicalisation-through-international-cooperation-and-training/> (date of access: 14.11.2024).
39. Internacional Nacionalista: Los rostros de la derecha radical en la UE. euronews. 2024 URL: <https://es.euronews.com/my-europe/2024/05/10/internacional-nacionalista-las-muchas-caras-de-la-derecha-radical-en-europa>(date of access: 20.11.2024).
40. International Centre for Counter-Terrorism - ICCT. 2019
URL: <https://www.icct.nl/sites/default/files/2023-01/Chapter-13-Handbook.pdf> (дата звернення: 02.11.2024).

41. International Cooperation. United Nations : Office on Drugs and Crime. 2017
URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/terrorism/expertise/international-cooperation.html> (date of access: 22.11.2024).
42. ISIL and jihadist terrorism: not the moment to take our eye off the ball - Friends of Europe. Friends of Europe. 2024
URL: <https://www.friendsofeurope.org/insights/critical-thinking-isil-and-jihadist-terrorism-not-the-moment-to-take-our-eye-off-the-ball/> (date of access: 14.11.2024).
43. ISIL/Da'esh and Al-Qaeda: EU sanctions regime renewed until 31 October 2025. Official website of the Council of Europe. 2024. [ISIL/Da'esh and Al-Qaeda: EU sanctions regime renewed until 31 October 2025 - Consilium](#) (дата звернення: 13.11.2024)
44. Jihadi terrorists in Europe / Home | Clingendael. 2006
URL: https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/20061200_cscp_csp_bakker.pdf (дата звернення: 02.11.2024).
45. Joe Whittaker. ONLINE RADICALISATION (RAN) 2022 URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2023-11/RAN-online-radicalisation_en.pdf (дата звернення: 22.11.2024).
46. LA PREVENCIÓN DE LA RADICALIZACIÓN VIOLENTA COMO MÉTODO MÁS EFICAZ CONTRA EL TERRORISMO INTERNACIONAL. EL CASO DEL YIHADISMO 2023
URL: <https://revistas.comillas.edu/index.php/internationalrelations/article/download/20157/17892/46928> (date of access: 02.11.2024)
47. Larue T. Explaining the Rise of the Radical Right in Europe. Martens Centre. 2024 URL: <https://www.martenscentre.eu/publication/explaining-the-rise-of-the-radical-right-in-europe/?amp=1> (date of access: 14.11.2024).
48. Manual on International Cooperation in Criminal Matters related to Terrorism United Nations Office on Drugs and Crime. 2009
URL: https://www.unodc.org/documents/terrorism/Publications/Manual_Int_Cooperation_Criminal_Matters/English.pdf (дата звернення: 22.11.2024).

49. Mitigating Online Radicalization and Hate-Speech - Humanity in Action. Humanity in Action. 2023 URL: <https://humanityinaction.org/mitigating-online-radicalization-and-hate-speech/> (date of access: 22.11.2024).
50. Parasocial Relationships, Social Media, and Radicalization. Air University (AU). 2024 URL: <https://www.airuniversity.af.edu/Office-of-Sponsored-Programs/Research/Article-Display/Article/3787927/parasocial-relationships-social-media-and-radicalization/> (date of access: 02.11.2024).
51. Pfeifer H. Vínculos de la AfD dividen a la extrema derecha europea – DW – 30/04/2024. [dw.com](https://www.dw.com). URL: <https://amp.dw.com/es/v%C3%ADnculos-de-la-afd-con-putin-y-china-dividen-a-la-extrema-derecha-europea/a-68965971> (date of access: 14.11.2024).
52. Philippe Delivet. The European Union and the fight to counter terrorism. La Fondation Robert Schuman le centre de recherches et d'études sur l'Europe. 2015 URL: <https://www.robert-schuman.eu/en/european-issues/0372-the-european-union-and-the-fight-to-counter-terrorism> (date of access: 02.11.2024).
53. Populism merges with the far right: Welcome to Hungarian politics | Heinrich Böll Stiftung | Brussels office - European Union. Heinrich Böll Stiftung | Brussels office - European Union. 2021 URL: <https://eu.boell.org/en/2024/05/10/populism-merges-far-right-welcome-hungarian-politics?amp> (date of access: 02.11.2024).
54. Preventing violent extremism and radicalization that lead to terrorism. Organization for Security and Co-operation in Europe | OSCE. 2024 URL: <https://www.osce.org/secretariat/107807> (date of access: 02.11.2024).
55. PREVENTING VIOLENT EXTREMISM THROUGH PROMOTING INCLUSIVE DEVELOPMENT, TOLERANCE AND RESPECT FOR DIVERSITY. N001695. 2016 United Nations Development Programme. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/publications/Discussion%20Paper%20-%20Preventing%20Violent%20Extremism%20by%20Promoting%20Inclusive%20Development.pdf> (дата звернення: 14.11.2024).

56. Prevention of radicalisation and violent extremism. Der Sicherheitsverbund Schweiz SVS. 2024 URL: <https://www.svs-rns.ch/en/prevention-of-radicalisation-and-violent-extremism> (date of access: 02.11.2024).
57. Radical | Political Theory, Social Change & Activism | Britannica. Encyclopedia Britannica. 2020 URL: <https://www.britannica.com/topic/radical-ideologist> (date of access: 02.11.2024).
58. Radicalización violenta Violent Radicalization 2021 URL: <https://e-revistas.uc3m.es/index.php/EUNOM/article/download/6079/4424/> (дата звернення: 02.11.2024).
59. Radicalización yihadista en España: menores, espacios virtuales y la resonancia de conflictos internacionales - Real Instituto Elcano. Real Instituto Elcano. 2024 URL: <https://www.realinstitutoelcano.org/analisis/radicalizacion-yihadista-en-espana-menores-espacios-virtuales-y-la-resonancia-de-conflictos-internacionales/> (date of access: 02.11.2024).
60. The Aarhus Model - Hedayah Website. Hedayah Website. 2020 URL: <https://hedayah.com/program/the-aarhus-model/#:~:text=The%20Aarhus%20Model%20is%20the,prevention%20of%20Radicalisation%20and%20Extremism> (date of access: 02.11.2024).
61. The Active Measures Orchestra: An Examination of Russian Influence Operations Abroad. GMFUS. 2024 URL: <https://www.gmfus.org/news/active-measures-orchestra-examination-russian-influence-operations-abroad> (date of access: 14.11.2024).
62. The Challenge of Jihadist Radicalisation - In Europe and Beyond. Welcome to EPC - European Policy Centre. 2017 URL: <https://www.epc.eu/en/publications/The-Challenge-of-Jihadist-Radicalisation--In-Europe-and-Beyond~20ebbc> (date of access: 02.11.2024).
63. The Kremlin Playbook: Understanding Russian Influence in Central and Eastern Europe. Home - Center for the Study of Democracy. 2016 URL: <https://csd.eu/events/event/the-kremlin-playbook-understanding-russian-influence-in-central-and-eastern-europe/> (date of access: 02.11.2024).

64. The overall terrorist threat to the security of the EU remains acute. Terrorism | Europol. Europol. 2017 URL: <https://www.europol.europa.eu/crime-areas/terrorism> (date of access: 02.11.2024).
65. The year of elections: The rise of Europe's far right. International Bar Association | International Bar Association. 2024 URL: <https://www.ibanet.org/The-year-of-elections-The-rise-of-Europes-far-right> (date of access: 14.11.2024).
66. Ustym Podola. Russia's network of influence in Europe and North America. How Russia fosters terrorist and political organisations :: Svidomi. Свідомі. 2024 URL: <https://svidomi.in.ua/en/page/russias-network-of-influence-in-europe-and-north-america-how-russia-fosters-terrorist-and-political-organisations> (date of access: 02.11.2024).
67. What are Radical Politics? - Democracy Paradox. Democracy Paradox. 2022 URL: <https://democracyparadox.com/2022/09/23/what-are-radical-politics/amp/> (date of access: 02.11.2024).